

Kontext a výzvy sociálneho podnikania na Slovensku

Zuzana Polačková

Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied

Vydané Implementačnou agentúrou MPSVR SR v rámci implementácie národného projektu Inštitút sociálnej ekonomiky (kód ITMS 2014+: 312031T839). Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

Autorka:

Mgr. Zuzana Polačková, M.A., PhD.

(Centrum spoločenských a psychologických vied/Prognostický ústav SAV)

Recenzenti:

Mgr. Martina Chrančoková, PhD.

Mgr. Daniel Škobla, PhD.

Texty © Mgr. Zuzana Polačková, M. A., PhD., 2020

Copyright © Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (IA MPSVR SR), 2020

Obsah

Úvod	4
1. Sociálne podnikanie v kontexte sociálnej ekonomiky	6
1.1. Vývoj sociálneho podnikania na Slovensku	6
1.2. Definícia sociálneho podnikania	12
1.3. Rozsah a zameranie sociálneho podnikania	17
Odhad realizovaný na základe právnej formy organizácie	18
Odhad realizovaný na základe získaného štatútu organizácie	22
2. Ekosystém sociálneho podnikania	25
2.1. Kultúra občianskej angažovanosti a združovania sa občanov	27
2.2. Viditeľnosť a uznanie sociálnych podnikov	30
2.3. Zdroje podporujúce sociálne podnikanie a ich dosiahnuteľnosť	33
Investičná pomoc	33
Kompenzačná pomoc	35
Pomoc zameraná na stimuláciu trhu	36
2.4. Rozvoj zručností, vzdelávanie a výskum	39
3. Charakteristiky sektora SP na Slovensku a regionálne špecifiká	42
3.1. Regionálne disparity	42
3.2. Dominantná orientácia na pracovnú integráciu	46
3.3. Fenomén obecného sociálneho podnikania	47
4. Perspektívy rozvoja	51
4.1. Vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti verzus pracovná sila zo zahraničia	52
4.2. Zapájanie ľudí najviac vzdialených od trhu práce	54
4.3. Opatrenia aktívnej politiky trhu práce verzus sociálne podniky pracovnej integrácie	56
4.4. Úloha samosprávy pri rozvoji sociálneho podnikania	58
4.5. Sociálne podnikanie ako nová norma v podnikaní	60
Epilóg	61
Zdroje:	63
Prílohy:	64

Úvod

Parafrázujúc klasika „poslanie je fajn, ale peniaze si zaň nekúpiš“ oponenti namietajú, že termín „sociálne podnikanie“ je oxymorón. Tvrdia, že buď ide o „sociálne“ alebo o „podnikanie“.

Na druhej strane sú však úspešné príbehy, ktoré sú dôkazom opaku. Tvrdeniu oponentov neprajú tak medzinárodný trend, v rámci ktorého úloha sociálnych podnikov významne rastie, ako ani slovenská legislatíva. Novela obchodného zákonníka z mája 2018 priniesla novú definíciu podnikania a podnikanie ako sústavnú činnosť vykonávanú za účelom „dosiahnutia zisku“ rozšírila aj o činnosti vykonávané za účelom „dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu“. Paradigma podnikateľskej činnosti bola rozšírená o novú dimenziu a podnikanie bolo uznané ako nástroj pre dosahovanie pozitívnych sociálnych vplyvov. Treba poznamenať, že slovo „sociálny“ môže v tomto kontexte pôsobiť zavádzajúco, nakoľko môže indikovať, že je ním myslená len činnosť v zmysle sociálnych služieb a sociálnej pomoci. „Sociálny“ však bolo prebraté z ustáleného spojenia „sociálne podnikanie“ a je potrebné ho chápať v širšom význame slova „spoločenský“. Sociálnym vplyvom sú teda chápané akékoľvek činnosti, ktoré sú realizované v zmysle verejného záujmu – teda od už spomínaných, sociálnych služieb cez ochranu životného prostredia, vzdelávanie, regionálny rozvoj, ochranu kultúrneho a duchovného dedičstva až po množstvo iných tém. Predmet podnikateľskej činnosti sociálneho podniku nie je limitovaný, musí byť však realizovaný za účelom dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu a tento musí byť jasne definovaný a merateľný.

V súvislosti so sociálnym podnikaním sa často objavuje tvrdenie, že sociálne podniky nemôžu zarábať peniaze a vytvárať zisk. Ide samozrejme o nesprávnu predstavu. Sociálne podnikanie je v prvom rade podnikaním a na svoju činnosť si musí zarobiť. Sociálny podnik peniaze zarábať nielen môže, ale dokonca musí. Nemôže však možný čistý zisk v plnej miere prerozdeliť medzi svojich majiteľov. Jeden z princípov sociálneho podnikania je povinnosť použiť minimálne 50% možného čistého zisku v prospech spoločenského cieľa sociálneho podniku.

To, že sociálny podnik svoj možný čistý zisk naozaj investuje v prospech svojho spoločenského cieľa, je okrem iného zabezpečené i prostredníctvom tzv. participatívnej správy sociálneho podniku. Vedenie sociálneho podniku by malo do prijímania závažných rozhodnutí o budúcnosti sociálneho podniku v maximálnej možnej miere zapájať ľudí, ktorých sa rozhodnutia týkajú. Teda najmä svojich zamestnancov, zákazníkov alebo ľudí z komunity, v ktorej je sociálny podnik prítomný. Prerozdelenie možného zisku medzi takého rozhodnutia určite patrí.

Sociálne podniky, v porovnaní s bežnými podnikateľskými subjektami, na seba dobrovoľne preberajú viaceré povinnosti, ktoré idú nad rámec bežného podnikania. Pri výbere zamestnancov obyčajne

neuprednostňujú tých najvýkonnejších, ale tých, ktorí sú od trhu práce najviac vzdialení. Pri tvorbe podnikateľských plánov sa obyčajne nesústreďujú na zákazníkov s najvyššou kúpnu silou, ale na tých, pre ktorých sú bežné produkty alebo služby len ťažko dostupné. Podnikajú v komunitách, ktoré sú geograficky ťažko dostupné alebo poskytujú služby, ktoré sú dôležité, ale žiaden komerčný subjekt nemá záujem ich poskytovať. Z pohľadu bežného podnikania sociálne podniky teda nekonajú vždy racionálne, pre spoločnosť je však ich konanie nesmierne dôležité.

Vo viacerých krajinách preto vznikajú legislatívne rámce a podporné schémy, ktoré sociálnym podnikom kompenzujú ich konkurenčné nevýhody. Slovensko nie je výnimkou. V roku 2018 prijalo Zákon 112/2018 o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Išlo o prvú komplexnú úpravu sociálneho podnikania na Slovensku. Na otázky ohľadom toho, ako prijatie uvedeného zákona ovplyvnilo realitu sociálnych podnikov v roku 2019 a aký bol rok 2019 pre sociálne podniky na Slovensku, sa nasledujúci text snaží hľadať odpovede.

Nesústreďuje sa však len na technické posúdenie stavu sociálnych podnikov na Slovensku v roku 2019, postavenie sociálnych podnikov sa snaží vnímať v kontexte historického dedičstva a spoločenských noriem, ktoré sú Slovensku vlastné. Situáciu sociálnych podnikov tiež zasadzuje do kontextu viacerých premenných, tvoriacich ekosystém sociálneho podnikania na Slovensku. A v neposlednom rade sa snaží pomenovať hlavné trendy a výzvy, ktoré majú, alebo môžu mať vplyv na fungovanie sociálneho podnikania a sociálnych podnikov a v ich kontexte definovať základné odporúčania.

Text vo viacerých momentoch prekračuje časové obmedzenie roka 2019, vo všetkých prienikoch do iných období sa však snaží hľadať paralelu s realitou sociálnych podnikov z roku 2019.

1. Sociálne podnikanie v kontexte sociálnej ekonomiky

1.1. Vývoj sociálneho podnikania na Slovensku

V máji 2018 vstúpila v Slovenskej republike do platnosti komplexná právna úprava sociálneho podnikania v podobe Zákona 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch (ďalej ako Zákon 112/2018). Prijatie uvedeného zákona je odbornou verejnosťou vnímané ako medzník vo vývoji sociálneho podnikania (Brozmanová-Gregorová a Murray-Svidronová, 2020), nakoľko je možné ho považovať za zásadný nástroj pre lepšie ukotvenie sociálneho podnikania v jednotlivých sektorových politikách a v riešení najrôznejších spoločenských výziev. Bolo by však chybou predtierať, že sociálne podnikanie sa na Slovensku objavilo až po prijatí Zákona 112/2018.

Organizácie vykazujúce všetky znaky sociálneho podniku v zmysle modernej definície, sú na území dnešného Slovenska aktívne minimálne od polovice 19. storočia.

Dobrym príkladom sociálneho podniku v tomto období sú napr. aktivity spolku Živena. Tieto sa usilovali o emancipáciu slovenských žien, zlepšenie ich prístupu ku vzdelaniu, či zvýšenie gramotnosti slovenských žien. Živena nepochybne prispela i k priznaniu volebného práva pre ženy, k čomu Československá republika pristúpila ako jedna z prvých krajín vtedajšej Európy (Orosz at al., 2015). Živena svoje aktivity financovala tak z darov, ako i príjmov, ktoré získavala napr. z predplatného prvého ženského časopisu alebo pravidelnej vydavateľskej činnosti. Živena až do svojho násilného rozpustenia v roku 1955 realizovala dlhý zoznam aktivít, ktoré je z pohľadu dnešnej terminológie možné považovať nielen za sociálne podnikanie, ale i sociálnu inováciu. Je možné spomenúť nielen vydávanie prvého ženského časopisu Dennica, zakladanie dievčenských škôl, škôl finančnej gramotnosti, ale napr. i otvorenie vôbec prvých jasí na území Slovenska, čo sa stalo v roku 1922 (Kodajová et.at, 2019).

Pri historiografii sociálneho podnikania na Slovensku nie je možné opomenúť meno Samuela Jurkoviča, zakladateľa družstevného hnutia na Slovensku, vďaka ktorému v roku 1845 v Sobotišti vznikol tzv. „Spolek gazdovski“, ktorý je možné považovať za vôbec prvé úverové družstvo na európskom kontinente. Išlo o svojpomocnú organizáciu drobných remeselníkov a malých roľníkov, v plnej miere financovanú a spravovanú členmi. Cieľom spolku bolo učiť svojich členov k ekonomickej svojpomoci a spolupráci a tým zlepšovať ich ekonomické a sociálne podmienky. Už v prvom roku mal spolok 60 členov. Spolok poskytoval úvery so 6% úrokom aj nečlenom, čo predstavovalo významný nástroj boja proti úžere a pomoci pre chudobných, ktorí pomoc potrebovali, ale nemohli sa stať členmi spolku, pretože by nedokázali platiť pravidelné vklady (Ruttkay, 1963). Obec Sobotište na činnosť Spolku

spomína aj prostredníctvom množstva líp, ktoré sú v obci vysadené. Zo stanov Spolku pre každého člena totiž vyplývala povinnosť pri príležitosti výročia spolku vysadiť dva ovocné stromy alebo dve lipy¹.

Spolok sa stal inšpiráciou pre vznik podobných spolkov v okolí, na základe čoho sa popularita družstevníctva na území dnešného Slovenska začala rýchlo rozširovať. Politická situácia v druhej polovici 19.storočia síce združovaniu nepriala, po uvoľnení politických pomerov sa však spolky, fungujúce na princípe družstva, stali hlavným nástrojom sociálneho a ekonomického rozvoja, iniciovaného samotnými občanmi. Tento trend zotrval až do polovice 20.storočia, kedy bol etos družstevníctva znásilnený politickou ideológiou a družstvo sa pre mnohých stalo synonymom kolektivizácie, politického teroru a nezodpovednosti. Príbehy družstiev a iných spolkov, ktoré boli zakladané dobrovoľne za účelom podpory podnikania, vzdelania, dostupnosti finančných zdrojov, zdravotnej starostlivosti a mnohých ďalších služieb, boli zabudnuté a činnosť týchto bola prerušená.

Avšak ani obdobie socializmu nie je možné považovať za obdobie, počas ktorého by spolková a záujmová činnosť neexistovala. Táto ale bola regulovaná štátnymi a straníckymi štruktúrami, prostredníctvom čoho bola potláčaná hodnota slobodného združovania sa a rozhodovania, ktorá je pre naozajstnú spolkovú a občiansku aktivitu vlastná. Rovnako možnosti pre slobodné podnikanie boli významne limitované, preto priestor pre sociálne podnikanie v období rokov 1948 a 1989 takmer neexistoval. Ako príklad sociálneho podnikania v tomto období sa uvádza príklad Výrobného družstva invalidov, ktoré v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia združovalo 17 výrobných družstiev a zamestnávalo okolo 7 000 ľudí so zdravotným postihnutím (DUSR, 2018). Prínos výrobných družstiev invalidov v oblasti zamestnávania ľudí so zdravotným znevýhodnením je nespochybniteľný, napriek tomu by však tieto nemali byť označované za sociálne podniky v zmysle dnešného ponímania. Argumentom pre toto tvrdenie sú pochybnosti v súvislosti s demokratickou správou a fakt, že výrobné družstvá invalidov boli v období pred rokom 1990 súčasťou centrálne plánovaného hospodárstva.

Situácia v súvislosti so sociálnym podnikaním sa začala meniť po roku 1989. V období deväťdesiatych rokov bolo na Slovensku zaregistrovaných niekoľko tisíc spolkov a združení, ktoré svojou činnosťou chceli prispieť tak ku obnove občianskej spoločnosti, ako i poskytovaniu mnohých typov verejných služieb, ktoré v tom čase neboli dostupné alebo boli poskytované na zlej úrovni. Toto obdobie je možné označiť aj ako renesanciu združovania sa a občianskej spoločnosti. Realizované aktivity boli vo veľkej miere vykonávané vďaka odhodlaniu dobrovoľníkov, významnú úlohu však zohrávali i dary zahraničných donorov. Napriek tomu, že sociálne podnikanie bolo v tom čase na Slovensku ešte

¹ Podľa odhadov miestnych obyvateľov sa v intraviláne obce Sobotište dá napočítať okolo 160 líp.

neznámym pojmom, boom mimovládnych neziskových organizácií je možné považovať za predvoj neskoršej diskusie o sociálnom podnikaní. Táto sa začala objavovať koncom deväťdesiatych rokov.

Po dekáde silnej prítomnosti zahraničných donorov, sa štruktúra zdrojov určených na podporu verejnoprospešných cieľov, realizovaných prostredníctvom mimovládneho sektora, začala výrazne meniť. Zahraniční donori svoju pozornosť začali mieriť na iné cieľové krajiny a na Slovensku bolo potrebné hľadať nové zdroje financovania verejnoprospešných aktivít realizovaných mimovládnymi organizáciami. Sociálne podnikanie sa zdalo ako vhodná alternatíva. V tomto čase však sociálne podnikanie bolo vnímané najmä ako spôsob podpory viaczdrojového financovania mimovládnych organizácií a diskusia sa sústreďovala výlučne na témy podnikania mimovládnych organizácií ako nástroja pre spolufinancovanie svojej činnosti. Mimovládne organizácie (najmä občianske združenia) začali žiadať o živnostenské listy a začali prevádzkovať najrôznejšie, s poslaním materskej organizácie viac alebo menej súvisiace, podnikateľské činnosti. Začali sa objavovať iniciatívy typu „charity shops“ alebo fair-trade predaj výrobkov z vidieckych oblastí. Prioritným cieľom týchto iniciatív bolo získať dodatočné finančné zdroje a vytvoriť model viaczdrojového financovania, potrebného pre činnosť svojich zakladajúcich organizácií. Napriek tomu, že viaceré z týchto iniciatív je možné považovať za pionierov sociálneho podnikania v dnešnom zmysle slova, v tom čase boli realizované ako samostatné podnikateľské iniciatívy, registrované a podnikajúce v režime bežného podnikania, čo pre samotné mimovládne organizácie v praxi predstavovalo viaceré komplikácie a len málo z týchto iniciatív naozaj prežilo. Problémom bol tiež fakt, že len málo z realizovaných podnikateľských činností bolo obsahovo prepojených s činnosťou materskej organizácie. Ciele materskej organizácie boli teda len zriedka napĺňané aj prostredníctvom podnikateľských aktivít, podnikanie bolo len súčasťou fundraisingovej stratégie konkrétnej organizácie.

Príkladom sociálneho podnikania v dnešnom zmysle z obdobia druhej polovice deväťdesiatych rokov 20. storočia môžu byť aktivity organizácie VYDRA z Čierneho Balogu. Nezisková organizácia VYDRA (Vidiecka rozvojová aktivita) bola registrovaná v roku 1997, jej vznik bol prirodzeným pokračovaním dlhoročnej snahy zameranej na záchranu Čiernohronskej železnice. Aktivity organizácie VYDRA boli zamerané na podporu regionálneho rozvoja a turistického ruchu v oblasti Čierneho Balogu. Záchrana a prevádzkovanie Čiernohronskej železnice patrili medzi hlavné priority organizácie. Po spustení železnice sa tržby zo vstupného na železnicu stali hlavným zdrojom príjmu na ďalšiu obnovu a prevádzku železnice. Možný zisk bol vždy použitý v prospech ďalšieho rozvoja organizácie a regiónu. Aktivity organizácie VYDRA boli koncom deväťdesiatych rokov považované za modelový príklad viaczdrojového financovania aktivít organizácie, čo v dnešnej terminológii by mohlo znamenať i sociálne podnikanie.

Významným stimulom pre podporu sociálneho podnikania na Slovensku bola iniciatíva Spoločenstva EQUAL, do ktorej sa Slovensko v plnej miere zapojilo po svojom vstupe do EU v roku 2004. V rámci priority „Podpora inkluzívneho podnikania“ bolo podporených viacero projektov s účasťou organizácií zo Slovenska. Tieto sa zaoberali aktivitami, podobnými dnešnému vnímaniu sociálnych podnikov pracovnej integrácie. Pre väčšinu zúčastnených organizácií zo Slovenska išlo o vôbec prvý kontakt so systematickým vytváraním pracovných príležitostí pre ľudí vzdialených od trhu práce a sociálnym podnikaním zameraným na pracovnú integráciu. Väčšine z projektov realizovaných na Slovensku však chýbal element podnikania a ich aktivity boli po vyčerpaní projektovej podpory ukončené. V súvislosti s realizáciou iniciatívy EQUAL je potrebné spomenúť, že jeden z realizovaných projektov poskytol priestor pre zapojenie obcí² do problematiky zamestnávania ľudí zo zraniteľných skupín. Je možné tvrdiť, že na základe tejto skúsenosti na Slovensku vznikol fenomén tzv. obecného sociálneho podnikania.

Orientácia na zamestnávanie ľudí znevýhodnených na trhu práce pokračovala i v nasledujúcom období, kedy sociálne podnikanie na Slovensku začalo byť spájané výhradne s témou pracovnej integrácie. Terminologické a obsahové vymedzenie bolo umocnené i legislatívne, nakoľko prvá právna úprava sociálneho podnikania, prijatá v roku 2008, bola zasadená do kontextu Zákona 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti. V súvislosti s touto právnou úpravou je možné tvrdiť, že išlo o reakciu na rýchlo rastúcu mieru registrovanej nezamestnanosti, podmienenú globálnou ekonomickou krízou. Prostredníctvom novely Zákona 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti sa do slovenského právneho rámca dostala definícia sociálneho podniku. Slabou stránkou však bolo, že sociálny podnik bol vnímaný len ako nástroj pracovnej integrácie ľudí vzdialených od trhu práce. Prijatá definícia na dlhé obdobie výrazne ovplyvnila chápanie sociálneho podnikania a obmedzila ho na problematiku zamestnávania dlhodobo nezamestnaných, s dôrazom na ľudí z prostredia marginalizovaných rómskych komunit. V zásade došlo ku vylúčeniu akýchkoľvek iných tém, ktoré sú pre sociálne podnikanie rovnako vlastné. Krátko po prijatí právnej úpravy však bolo sociálne podnikanie a sociálne podniky dramaticky zdiskreditované a na niekoľko nasledujúcich rokov sa pojmy „sociálne podnikanie“ a „sociálny podnik“ na Slovensku stali synonymom pre zneužívanie verejných zdrojov. Dôvodom bol škandál spojený so zneužívaním verejných finančných zdrojov vybranými sociálnymi podnikmi, ktorých existencia bola pochybná a podporu získali netransparentným spôsobom. Škandál bol významne medializovaný

² Išlo o projekt „Centrá lokálneho pracovného poradenstva – nová služba pre marginalizované skupiny“ na Slovensku realizovaný konzorciom organizácií Nadácia Milana Šimečku, Člověk v tísni, pobočka Slovensko, Asociácia terénnych sociálnych pracovníkov, Kolpingovo dielo na Slovensku a OZ Ľudia a perspektíva. Do realizácie aktivít boli zapojené obce Kružlov, Spišský Hrhov, Sveržov a ďalšie.

a viaceré organizácie, ktoré sociálne podnikanie realizovali modelovým spôsobom, sa od sociálneho podnikania začali dištancovať.

Uvedená epizóda v histórii sociálneho podnikania na Slovensku je príkladom rizík, ktoré prináša situácia, kedy hlavným motívom pre vznik a fungovanie sociálnych podnikov je možnosť získať externé finančné zdroje a sociálne podniky nevznikajú ako endogénna reakcia na existenciu najrôznejších sociálnych a spoločenských problémov.

Diskusia o podpore sociálneho podnikania sa vzhľadom na negatívnu medializáciu sociálneho podnikania stala počas nasledujúcich rokov politickým tabu a príspevok na mzdu zamestnancov sociálneho podniku, ktorý vznikol na základe právnej úpravy sociálneho podnikania z roku 2008, bol v roku 2011 zrušený.

Toto spôsobilo zvláštnu situáciu. Definícia sociálneho podniku v právnom prostredí síce existovala, sociálne podniky však nemali prístup ku žiadnej špecifickej podpore. Štatút sociálneho podniku a registrácia nových sociálnych podnikov sa stali bezpredmetnými a z registrácie (alebo štatútu) sociálnemu podniku nevyplývali žiadne výhody. Preto aj v tom čase registrované sociálne podniky stratili o oficiálny štatút záujem a prestali plniť povinnosti, ktoré zo štatútu vyplývali (napr. predloženie výročnej správy). V registri sociálnych podnikov, v ktorom boli zapísané sociálne podniky registrované v zmysle zákona 5/2004 o službách zamestnanosti³, bolo ku 1.1.2018 vedených len 11 subjektov, pričom v prípade 89 subjektov vzhľadom na nesplnenie zákonných povinností (ako už spomenuté predloženie výročnej správy o činnosti) prebiehal proces zrušenia. V tom čase v registri už nebol zapísaný ani vtedy azda najznámejší sociálny podnik Hrhovské služby, s.r.o., ktorý v tom čase zamestnával niekoľko desiatok ľudí a zohral významnú úlohu v obhajobe myšlienky sociálneho podnikania na Slovensku. Je teda možné tvrdiť, že napriek existujúcej právnej úprave z roku 2008 sociálne podniky v období rokov 2010-2018 fungovali skôr organicky bez akejkoľvek registrácie alebo systematickej podpory.

Negatívna konotácia termínu „sociálne podnikanie“, spôsobená zneužitím verejných zdrojov pre účely vybraných sociálnych podnikov v období rokov 2008-2010, predstavovala pre samotné sociálne podniky ako i tvorcov verejných politík významný problém. Termín „sociálne podnikanie“ alebo „sociálny podnik“ bol zo strany tvorcov verejných politík niekoľko rokov jednoznačne odmietaný. Počas tohto obdobia bolo sociálne podnikanie označované rôznymi alternatívnymi termínmi, ako napr. medzitrh práce, inkluzívny trh práce a pod.

³ Uvedený register bol prijatím Zákona 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v roku 2018 zrušený

Napriek snahe vyhnúť sa použitiu medzinárodne akceptovanej terminológie sociálneho podnikania, sociálne podnikanie na Slovensku v období rokov 2010-2018 nezaniklo. Dôkazom je viacero príkladov dobrej praxe, medzi ktoré je možné zaradiť napr. kultúrne centrum Stanica v Žiline, prevádzkované občianskym združením Truc Spherique, environmentálne centrum Živica, občianske združenie Ľudia a perspektíva z Krompách, občianske združenie Sosna z Družstevnej pri Hornáde a mnoho ďalších. Činnosť týchto a ďalších organizácií, ktorých aktivity je možné zaradiť do kategórie sociálneho podnikania, bola financovaná tak prostredníctvom príjmov z vlastnej činnosti, príjmov získaných prostredníctvom daňovej asignácie, ako i širokého spektra individuálnych darov a grantov. Podpora zo strany štátu určená pre sociálne podniky v období rokov 2011 a 2018 neexistovala, rovnako ako ani systematická podpora pre fungovanie neziskových organizácií. Dotačné schémy určené pre činnosť neziskových organizácií sa obyčajne zmenšovali, rovnako sa menila štruktúra a zameranie firemných darcov, ktorí sa začali sústreďovať viac na distribúciu malých darov, často identifikovaných vlastnými zamestnancami. Situáciu čiastočne sanovala prítomnosť Švajčiarskeho finančného mechanizmu a Fondu malých grantov EHP, zameraných na činnosť MVO (tzv. Nórske fondy), ktoré de facto predstavovali základný zdroj príjmu pre budovanie kapacít neziskového sektora na Slovensku, ergo pre viacero organizácií, ktorých činnosť napĺňala všetky charakteristiky sociálneho podnikania.

Po dlhšom období odmietania zo strany Vlády SR sa pojem sociálne podnikanie vo vládnych dokumentoch opätovne objavil v roku 2014. Na základe podnetu zo strany Európskej komisie Vláda SR prijala Národnú stratégiu zamestnanosti SR do roku 2020⁴, v ktorej bolo sociálne podnikanie a sociálne podniky uvedené ako legitímny a efektívny nástroj znižovania nezamestnanosti a Vláda SR sa zaviazala k podpore sociálneho podnikania, okrem iného i prijatím vhodnej legislatívnej úpravy. K čiastočnému naplneniu tohto záväzku došlo v decembri 2015, kedy bola prostredníctvom novely Zákona 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti upravená definícia sociálneho podniku a v legislatívnom rámci SR sa objavil termín „subjekt sociálnej ekonomiky“. Uvedená úprava síce znamenala rozšírenie striktného vymedzenia definície sociálnych podnikov, za ktoré boli dovtedy považované len sociálne podniky pracovnej integrácie, v praxi však nepredstavovala žiadnu zmenu. Celá iniciatíva zostala takmer nepovšimnutá, nakoľko na ňu nenadväzovala realizácia žiadnych podporných opatrení.

Napriek tomu, že uvedená novela právnej definície sociálneho podniku a zavedenie termínu „subjekt sociálnej ekonomiky“ z pohľadu praxe nemala žiaden praktický význam, je možné tvrdiť, že táto sa stala základom pre uvažovanie o vzniku samostatného zákona o sociálnom podnikaní.

⁴ Išlo o tzv. ex-ante kondicionalitu, ktorej naplnenie podmieňovalo možnosť čerpať európske finančné zdroje v programovom období 2014-2020 v prospech rozvoja zamestnanosti

Zámer vytvoriť samostatnú právnu úpravu sociálneho podnikania nebol odbornou verejnosťou prijatý s jednoznačným nadšením. Oponenti uprednostňovali úpravu už existujúcej legislatívy spôsobom, ktorý by bol pre fungovanie sociálneho podnikania podporný. S odstupom času je však rozhodnutie ohľadom prijatia samostatnej právnej úpravy možné hodnotiť ako správny krok, ktorý vzbudil záujem viacerých rezortov a záujmových skupín o problematiku sociálneho podnikania. Príprava zákona trvala približne 18 mesiacov a bola sprevádzaná odbornou diskusiou a verejnými konzultáciami. Je možné predpokladať, že úprava už existujúcej legislatívy by tak širokú diskusiu nevzbudila a téma sociálneho podnikania by zostala nepovšimnutá. Prijatie Zákona 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch, ktorý nadobudol účinnosť 1.5.2018, bolo tiež sprevádzané početnými mediálnymi výstupmi, proces tvorby a prijatia Zákona teda splnil aj významnú informačnú a edukačnú funkciu o téme sociálneho podnikania.

Aktuálne sa Slovensko radí medzi krajiny, v ktorých je sociálne podnikanie a sociálne podniky legislatívne ukotvené a tiež politicky akceptované. Vnímanie sociálneho podnikania je však stále úzko späté s pracovnou integráciou (EK, 2020). Slovensko sa tým neodlišuje od ďalších krajín bývalého východného bloku, v ktorých sa sociálne podnikanie stalo politickou agendou významne podporovanou prostriedkami Európskeho sociálneho fondu. Existujúce podporné mechanizmy sa preto prirodzene sústreďujú na problematiku tvorby a udržania nových pracovných miest pre ľudí znevýhodnených na trhu práce, pričom iné témy, ktoré sú pre sociálne podniky vlastné (napr. environmentálne témy), sú utláčané do úzadia. Nie je však možné tvrdiť, že tieto témy zostávajú sociálnymi podnikmi nedotknuté. Avšak mnohé z organizácií, k riešeniu najrôznejších problémov prístupujúce aj prostredníctvom sociálneho podnikania, sa za sociálne podniky nepovažujú, prípadne označenie „sociálny podnik“ odmietajú. Patrí sem veľké množstvo organizácií aktívnych v oblasti vzdelávania, kultúry, sociálnych služieb či regionálneho rozvoja alebo športu.

V nedávnom období bolo možné spozorovať, že téma sociálneho podnikania sa začína tiež rámcovať do terminológie sociálnych inovácií, pričom termíny „sociálna inovácia“ a „sociálne podnikanie“ sa niekedy až synonymicky zamieňajú.

1.2. Definícia sociálneho podnikania

Aktuálne platnú právnu definíciu sociálneho podnikania určuje Zákon 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch, ktorý nadobudol účinnosť 1.5.2018. Ambíciou uvedeného zákona bolo okrem iného aj rozšíriť úzke vnímanie sociálneho podnikania a jeho striktnú orientáciu na problematiku pracovnej integrácie.

Definícia uplatnená v Zákone 112/2018 opúšťa tzv. sektorovú orientáciu, ktorú predstavila prvá právna úprava zasadená do kontextu Zákona 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti a predstavuje tzv. organizačnú definíciu (EU, 2020). Znamená to, že aktuálne platná definícia nevymedzuje sociálny podnik podľa oblasti činnosti alebo témy, v ktorej sa angažuje (napr. pracovná integrácia), ale podľa charakteristík, ktoré sociálny podnik bez ohľadu na svoj predmet činnosti alebo svoju právnu formu vykazuje.

Definícia sociálneho podniku uplatnená v Zákone 112/2018 je v plnej miere kompatibilná s definíciou sociálneho podniku uplatnenou v európskej legislatíve⁵, s európskym štandardom v definícii sociálneho podnikania, vytvoreným medzinárodnou výskumnou sieťou EMES (Defourney, Nyssen, 2012), ako i štandardom uplatňovaným tzv. Social Business Initiative. Táto poskytuje základný rámec podpory pre tému sociálneho podnikania zo strany Európskej komisie v súvislosti s lepšou právnou úpravou sociálneho podnikania, lepšou viditeľnosťou sociálneho podnikania a lepším prístupom sociálnych podnikov ku finančným zdrojom.

Spoločným menovateľom všetkých uvedených definícií sú tri základné aspekty sociálneho podnikania – teda sociálny podnik vykonáva hospodársku činnosť (podnikateľská/ekonomická dimenzia sociálneho podnikania) za účelom dosahovania sociálneho alebo spoločenského cieľa (sociálna/spoločenská dimenzia), pričom organizačná a vlastnícka štruktúra je postavená tak, aby reflektovala misiu organizácie (dimenzia prerozdelenia možného zisku a participatívnej správy podniku).

Zákon 112/2018 Z.z. hovorí, že sociálnym podnikom je subjekt sociálnej ekonomiky,

- a) ktorý vykonáva sústavne, samostatne, vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť hospodársku činnosť,
- b) ktorého hlavným cieľom je dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu,
- c) v ktorom k dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu prispievajú tovary alebo služby, ktoré vyrába, dodáva, poskytuje alebo distribuuje, alebo k nemu prispieva spôsob ich výroby alebo poskytovania,
- d) ktorý, ak

⁵ Vid. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1296/2013 z 11. decembra 2013 o programe Európskej únie v oblasti zamestnanosti a sociálnej inovácie (EaSI) a ktorým sa mení rozhodnutie č. 283/2010/EÚ, ktorým sa zriaďuje európsky nástroj mikrofinancovania Progress v oblasti zamestnanosti a sociálneho začleňovania

- 1.) zo svojej činnosti dosiahne zisk, použije viac ako 50 % zo zisku po zdanení na dosiahnutie hlavného cieľa podľa písmena b),
 - 2.) časť zisku rozdeľuje podľa Obchodného zákonníka, rozdeľuje ju podľa postupov a pravidiel, ktoré nenarúšajú hlavný cieľ podľa písmena b),
- e) ktorý do spravovania svojej hospodárskej činnosti zapája zainteresované osoby.

Naplnenie uvedených kritérií je podmienkou pre získanie štatútu registrovaného sociálneho podniku, ktorý je v zmysle Zákona 112/2018 možné získať, a ktorý registrovanému sociálnemu podniku umožňuje účasť na podporných schémach určených exkluzívne registrovaným sociálnym podnikom.

Napriek prítomnosti jednoznačných kritérií, kategória „sociálny podnik“ stále nie je vnímaná jednoznačne a je pripisovaná mnohým subjektom, ktoré síce naplňajú niektoré z vyššie uvedených kritérií, určite však nie všetky.

Označenie sociálny podnik sa často nesprávne zamieňa s kategóriou „subjekt sociálnej ekonomiky“ a pripisuje sa množstvu neziskových organizácií.

Subjektom sociálnej ekonomiky sú v zmysle Zákona 112/2018, ako i v zmysle postupne sa ušľachujúcej terminológie občianske združenia, nadácie, neinvestičné fondy, neziskové organizácie, účelové zariadenia cirkvi, obchodné spoločnosti, družstvá alebo fyzické osoby – podnikatelia, ktoré sú zamestnávateľom, ktorí:

- a) nie sú väčšinou riadení štátnym orgánom, štátny orgán ich z väčšej časti nefinancuje, nevymenúva ani nevolí štatutárny orgán ani viac ako polovicu jeho členov a nevymenúva ani nevolí viac ako polovicu členov riadiaceho orgánu alebo dozorného orgánu;
- b) vykonávajú hospodársku činnosť alebo nehospodársku činnosť v rámci aktivít sociálnej ekonomiky; a
- c) ak podnikajú alebo vykonávajú inú zárobkovú činnosť podľa osobitných predpisov, nevykonávajú ju výhradne na účely dosiahnutia zisku alebo zisk z nej používajú spôsobom podľa zákona 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch.

Je teda možné tvrdiť, že ktorékoľvek občianske združenie, ktoré naplňa tri vyššie uvedené kritériá, teda napr. združenie rodičov pri materskej škole XY, ktoré vzniklo za účelom podpory konkrétnej škôlky, je subjektom sociálnej ekonomiky, nie je však automaticky sociálnym podnikom. Sociálnym podnikom by sa mohlo stať v prípade, ak by napr. bolo prevádzkovateľom danej škôlky, vzdelávanie by poskytovalo za odplatu, ale príjem z činnosti by slúžil napr. na pokrytie nákladov spojených so zapojením detí so znevýhodneného prostredia, pre ktoré by školné bolo dotované.

Sociálnym podnikom nie je ani občianske združenie, ktoré raz ročne zorganizuje miestny ples, z ktorého výťažok slúži v prospech naplnenia konkrétneho verejno- alebo komunitno-prospešného cieľa (napr. úprava zelene v miestnom parku). Dôvodom, prečo toto občianske združenie nie je možné považovať za sociálny podnik je fakt, že svoju hospodársku činnosť nevykonáva sústavne, nakoľko jednorazové, krátkodobé podujatie, nie je možné považovať za sústavnú činnosť. Ako obyčajne, aj v tomto prípade je však možné nájsť výnimku. Výnimkou by bolo, ak by dané občianske združenie organizovalo napr. vlajkový medzinárodný divadelný festival, sprevádzaný množstvom podporných aktivít (napr. platené kurzy, výroba a predaj propagačných predmetov, platený mentoring dcérskych podujatí atď.), ktorého príprava trvá nepretržite celý rok a výťažok z festivalu je použitý v prospech napr. tvorby začínajúcich umelcov.

Označením sociálny podnik sa tiež nesprávne označuje množstvo podnikateľských subjektov, ktoré napr. vo väčšej miere ako iné zamestnávajú ľudí so zdravotným znevýhodnením alebo sa venujú podpore verejnoprospěšných aktivít. Do rodiny subjektov sociálnej ekonomiky tieto podnikateľské subjekty síce môžu patriť, avšak fakt, že tieto napr. zamestnávajú ľudí so zdravotným postihnutím z nich sociálny podnik ešte nerobí. Veľká časť týchto podnikateľských subjektov totiž nespĺňa podmienku organizačnej a vlastníckej štruktúry. To znamená, že tieto subjekty väčšinu svojho zisku nevyužívajú v prospech napĺňania verejno- alebo komunitno-prospešných cieľov a možný zisk prerozdeľujú medzi svojich vlastníkov. Rovnako neuplatňujú princíp participatívnej správy, rozhodnutia o fungovaní týchto subjektov sú realizované výlučne vlastníkmi, prípadne povereným manažmentom.

V súvislosti s podnikateľskými subjektami často vzniká dilema pri posudzovaní chránených dielní. Tieto sa často považujú za synonymum sociálneho podniku, čo samozrejme nie je správne. Chránená dielňa, ako jeden z nástrojov aktívnej politiky trhu práce definovaný v zákone 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti, môže byť zriadená subjektom akejkoľvek právnej formy, teda tak subjektom neziskového, ako i podnikateľského sektora. Chránené dielne sú zriaďované za účelom zamestnávania ľudí so zdravotným znevýhodnením, ktorí musia tvoriť minimálne 50% všetkých zamestnancov chránenej dielne. Sociálno/spoločenská dimenzia, ktorou je pracovná integrácia ľudí so zdravotným postihnutím, je teda v prípade akejkoľvek chránenej dielne naplnená automaticky. Rovnako podnikateľsko/ekonomická dimenzia obyčajne nie je problémom, nakoľko chránená dielňa, ktorá sa svoje tovary alebo služby nesnaží dostať na trh, je skôr výnimkou. Otázkou zostáva dimenzia prerozdeľovania možného zisku a participatívnej správy podniku, teda organizačná a vlastnícka štruktúra. V prípade chránených dielní zriadených občianskym združením alebo neziskovou organizáciou poskytujúcou verejnoprospěšné služby je otázka socializácie zisku a participatívnej správy

vyriešená z podstaty právnej formy⁶ zriaďovateľa chránenej dielne. Avšak v prípade chránených dielní zriadených podnikateľským subjektom, ktorých je podľa údajov UPSVaR viac ako polovica, možný zisk môže byť použitý v prospech majiteľov chránenej dielne, ktorí nemajú žiadnu povinnosť o svojich rozhodnutiach, týkajúcich sa riadenia chránenej dielne, informovať akékoľvek zainteresované osoby. V praxi nie je výnimkou, že zriadenie a prevádzkovanie chránenej dielne nie je zo strany podnikateľského subjektu chápané ako nástroj pre dosahovanie verejnoprospešných cieľov, ale viac ako nástroj umožňujúci optimalizáciu nákladov (na zriadenie a prevádzkovanie chránenej dielne je možné žiadať príspevok). Automatické zamieňanie chránených dielní a sociálnych podnikov je preto nesprávne.

Špecifickom Slovenskej republiky v definícii sociálneho podnikania je fenomén obecného sociálneho podnikania. Napriek tomu, že obecné sociálne podniky sú na Slovensku populárnym nástrojom miestneho a regionálneho rozvoja a z pohľadu verejnosti sú azda najviac rozoznávanou formou sociálneho podnikania, zapájanie samosprávy do sociálneho podnikania v pozícii zriaďovateľa je z pohľadu teórie sociálneho podnikania sporné. V medzinárodnej komparácii je „obecné sociálne podnikanie“ považované za okrajovú formu sociálneho podnikania (EU, 2020). Hlavným argumentom je otázka nezávislosti od orgánov štátnej správy. Táto je jednou z hlavných charakteristík sociálneho podnikania a v praxi má byť garantovaná štruktúrou riadenia, ktorá v čo najvyššej možnej miere aplikuje princípy participatívnosti, demokracie a transparentnosti. Konflikt v medzinárodnej komparácii však môže mať najmä sémantický podtón v súvislosti s výkladom kategórie „verejná správa“ a subkategórie „štátna správa“. Vo viacerých krajinách je uplatňovaný tzv. integrovaný model verejnej správy, v rámci ktorého vybrané orgány verejnej správy môžu byť súčasťou štátnej správy, ako i orgánom samosprávy. V rámci integrovaného modelu preto môže byť zložitité oddeliť kompetencie orgánov štátnej správy a samosprávy a jednoznačne vylúčiť vplyv štátnej správy na riadenie obecného sociálneho podniku. Táto situácia sa však netýka Slovenskej republiky, kde vo verejnej správe uplatňujeme tzv. paralelný model, v rámci ktorého sú štátna správa a samospráva striktné oddelené zložky. Vplyv štátu na riadenie obecného sociálneho podniku je preto vylúčený.

Oponenti obecného sociálneho podnikania vo veľkej miere tiež namietajú pravidlami štátnej pomoci a dodržiavaním spravodlivej súťaže v podnikateľskom prostredí, pričom vidia riziko zvýhodňovania obecných sociálnych podnikov pred inými podnikateľmi v získavaní verejných zákaziek, ktorých obstarávateľom je obec. Preto napr. v Českej republike, kde diskusia o obecných sociálnych podnikoch

⁶ Občianske združenia a neziskové organizácie poskytujúce verejnoprospešné služby v zmysle platnej legislatívy do svojej správy zapájajú viacero úrovní riadenia a kontroly, rovnako akýkoľvek príjem musí byť použitý v prospech napĺňania cieľov konkrétnej organizácie, tak ako ich má naformulované vo svojich zriaďovacích dokumentoch.

dlhodobo prebieha, môže mať obec (samospráva) v sociálnom podniku len menšinový podiel, pričom väčšina musí patriť od obce nezávislému podnikateľskému subjektu alebo neziskovej organizácii.

Argumenty pre jednoznačné zaradenie obecných sociálnych podnikov do rodiny sociálneho podnikania sa na Slovensku, okrem iného, týkajú aj územnosprávneho členenia do vysokého počtu miestnych samospráv a vysokej miery regionálnych disparít, ktorá je pre Slovensko charakteristická a podľa údajov OECD (OECD, 2018) dlhodobo patrí medzi najvyššie v Európe. Vzhľadom na silné ekonomické zaostávanie viaceré regióny Slovenska trpia tzv. syndrómom inštitucionálnej prázdnoty (Škobla et al, 2018), kedy v regióne neexistuje dostatok (prípadne vládne úplná absencia) podnikateľských subjektov, neziskových organizácií a/ alebo ďalších hráčov schopných realizovať rozvojové aktivity. V takejto situácii miestna samospráva zostáva ako jediná formálna štruktúra v lokalite, preto je nútená na seba prebrať aj kompetencie a úlohy, ktoré sú vlastné iným subjektom (podnikateľským alebo neziskovým). Vzhľadom na špecifickú situáciu mnohých obcí existencia obecných sociálnych podnikov a ich zaradenie do rodiny sociálnych podnikov na Slovensku nie je spochybňovaná.

1.3. Rozsah a zameranie sociálneho podnikania

Definícia sociálneho podniku určuje, ktoré subjekty sú do skupiny sociálneho podnikania započítané. Napriek prítomnosti ustálenej definície a všeobecne akceptovaných charakteristík sociálneho podnikania, nespochybniteľné určenie počtu sociálnych podnikov a rozsah sociálneho podnikania v krajine zostáva maximálne zložitou úlohou.

Prijatím Zákona 112/2018 vznikol verejne prístupný register sociálnych podnikov. Správcom registra je Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. Do registra sú zapísané sociálne podniky, ktoré úspešne prešli registračným procesom a získali štatút registrovaného sociálneho podniku v zmysle Zákona 112/2018. Registrácia je však dobrovoľná a množstvo organizácií o ňu doposiaľ z najrôznejších dôvodov neprejavilo záujem.

Ku 31.12.2019 bolo v registri vedených 51 registrovaných sociálnych podnikov, pričom ďalších 15 bolo zapísaných ku termínu 1.1.2020.

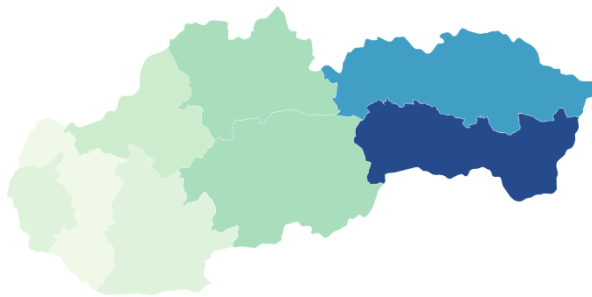
Z 51 sociálnych podnikov, ktoré získali štatút registrovaného sociálneho podniku pred koncom roka 2019, mali všetky štatút integračného podniku, pozitívny sociálny vplyv teda dosahovali prostredníctvom zamestnávania ľudí vzdialených od trhu práce. Jeden podnik mal okrem integračného podniku aj štatút všeobecného sociálneho podniku, svoj pozitívny sociálny vplyv teda meral nielen prostredníctvom zamestnávania ľudí vzdialených od trhu práce, ale aj (v tomto konkrétnom prípade)

rozsahom poskytovania spoločensky prospešných služieb v oblasti ochrany životného prostredia, vzdelávania a výchovy⁷.

Z pohľadu absolútneho čísla najvyšší počet registrovaných sociálnych podnikov (RSP) bolo v roku 2019 na území Košického samosprávneho kraja, kde ich ku 31.12.2019 bolo registrovaných až 21. Na opačnej strane, najnižší počet RSP je na území Trnavského samosprávneho kraja, kde ku 31.12.2019 bol registrovaný len jeden sociálny podnik.

Na okresnej úrovni je v absolútnom počte RSP lídrom okres Michalovce s piatimi RSP v tesnom závесе s okresmi Rožňava a Spišská Nová Ves so štyrmi RSP v každom z okresov. Na opačnej strane bolo ku konca roka 2019 stále 45 okresov, v ktorých neexistoval ani jeden registrovaný sociálny podnik.

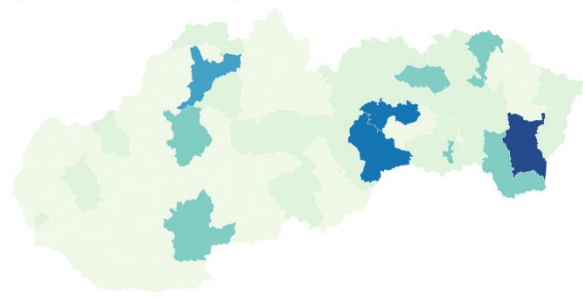
Počet registrovaných sociálnych podnikov na úrovni VÚC (obdobie do 31.12.2019)

Zdroj: Register soc.podnikov MPSVaR • Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 1: Počet RSP na úrovni VÚC ku 31.12.2019

Počet registrovaných sociálnych podnikov na úrovni okresu (obdobie do 31.12.2019)

Zdroj: Register soc.podnikov MPSVaR • Mapa podľa: ZBGIS® • Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 2: Počet RSP na úrovni okresu ku 31.12.2019

Bolo by však nesprávne tvrdiť, že ku koncu roka 2019 bolo na Slovensku 45 okresov, v ktorých neexistoval žiaden sociálny podnik. Vyššie uvedené informácie sa totiž týkajú len registrovaných sociálnych podnikov a tieto predstavujú len malý výsek z veľkej množiny organizácií, ktoré vykazujú všetky znaky sociálneho podniku, avšak z najrôznejších dôvodov sa o štatút registrovaného sociálneho podniku udeleného v zmysle Zákona 112/2018 neuchádzali.

Ku reálnej kvantifikácii počtu sociálnych podnikov na Slovensku je možné pristúpiť z aspektu právnej formy organizácie alebo z aspektu štatútu organizácie. Treba však upozorniť, že ani jeden z prístupov neposkytuje exaktnú informáciu a v oboch prípadoch ide iba o expertný odhad.

Odhad realizovaný na základe právnej formy organizácie

V prípade prístupu na základe právnej formy je potrebné zohľadniť všetky subjekty registrované v zmysle jednotlivých právnych foriem, prislúchajúcich subjektom sociálnej ekonomiky.

⁷ Ide o sociálny podnik, ktorý sa zaoberá chovom včiel a spracovaním medu, okrem toho však realizuje vzdelávacie podujatia určené pre školy a širokú verejnosť v oblasti včelárstva.

Najvýraznejšiu skupinu tvoria občianske združenia registrované v zmysle Zákona 83/1990 Z.z. o združovaní občanov v zmysle neskorších predpisov. V roku 2019 bolo na Slovensku registrovaných približne 52 500 občianskych združení⁸. Avšak vzhľadom na pomerne benevolentnú legislatívnu úpravu fungovania občianskych združení nie je možné odhadnúť, koľko z týchto združení je naozaj aktívnych a vykazuje verejno- alebo komunitno-prospešnú činnosť. Proxy indikátorom životaschopnosti občianskeho združenia by mohla byť informácia o čerpaní 2%⁹ asignácie dane. O možnosť čerpania asignácie je potrebné sa uchádzať každoročne, o registráciu teda žiadajú len organizácie, ktoré naplňajú aspoň minimálnu úroveň vitality. V roku 2019 bolo v zozname prijímateľov daňovej asignácie registrovaných 12 649 občianskych združení, teda približne štvrtina všetkých registrovaných občianskych združení. Na druhej strane, údaj o počte organizácií registrovaných v zozname prijímateľov daňovej asignácie neponúka jasnú ilustráciu situácie, nakoľko o možnosť byť prijímateľom daňovej asignácie sa uchádzajú najmä organizácie s vyšším fundraisingovým potenciálom – teda najmä organizácie, ktoré môžu byť zaujímavé pre daňových poplatníkov. Medzi prijímateľmi daňovej asignácie je tiež množstvo účelovo zriadených organizácií, ktorých jediným cieľom je finančná podpora konkrétnej, často verejnej, organizácie (napr. nemocnice alebo školy)¹⁰. Tiež je potrebné spomenúť, že proces registrácie je spoplatnený, preto množstvo síce aktívnych, avšak finančne slabých organizácií o registráciu nežiada. Ide najmä o lokálne organizácie bez dosahu na potrebnú skupinu daňových poplatníkov.

Druhou najvýraznejšou skupinou subjektov sociálnej ekonomiky sú neziskové organizácie zriadené v zmysle zákona 213/1997 Z. z. o neziskových organizáciách poskytujúcich všeobecne prospešné služby v znení neskorších predpisov (ďalej ako nezisková organizácia). V roku 2019 na Slovensku existovalo približne 3 400¹¹ neziskových organizácií, z ktorých približne 750¹² bolo prijímateľom daňovej asignácie. Napriek tomu, že legislatíva upravujúca fungovanie neziskových organizácií je v porovnaní s legislatívou upravujúcou fungovanie občianskych združení neporovnateľne striktniejšia, dilemy ohľadom pomeru aktívnych neziskových organizácií voči celkovému počtu registrovaných neziskových organizácií sú rovnaké ako v prípade občianskych združení ako i nadácií alebo neinvestičných fondov. V súvislosti s počtom nadácií, ktoré tiež patria do rodiny subjektov sociálnej ekonomiky, v roku 2019 podľa údajov registra nadácií vedenom Ministerstvom vnútra existovalo približne 750 nadácií, z ktorých podľa údajov Finančnej správy SR daňovú asignáciu prijímalo 266. V prípade neinvestičných

⁸ Vid'. register občianskych združení vedený Ministerstvom vnútra SR

⁹ V špecifických prípadoch ide o 3% asignáciu

¹⁰ Ide o občianske združenia zriadené popri napr. základnej škole, ktorých jediným cieľom je zbierať finančné prostriedky určené na podporu fungovania školy.

¹¹ Vid'. register neziskových organizácií vedený Ministerstvom vnútra SR

¹² Vid'. zoznam prijímateľov daňovej asignácie vedený Finančnou správou SR

fondov, ktorých v roku 2019 existovalo 584, 271 bolo prijímateľom daňovej asignácie. Do rodiny subjektov sociálnej ekonomiky patria aj účelové zariadenie cirkví, ktorých podľa údajov Ministerstva kultúry k 1.10.2019 existovalo 336¹³, z týchto bolo 113 prijímateľom daňovej asignácie.

Na základe vyššie uvedených údajov je možné tvrdiť, že počet subjektov sociálnej ekonomiky zriadených v zmysle právnej formy neziskového charakteru v roku 2019 tvorilo celkom 57 640 organizácií. Ako je však opakovane uvedené vyššie, nie je možné s presnou istotou určiť, koľko z týchto organizácií aj aktívne svoju činnosť vykonáva. Na základe odhadu je však možné predpokladať, že to bude menej ako 50% z celkového počtu.

Ešte zložitejšou otázkou je určiť počet organizácií, ktoré by okrem naplnenia kritérií vlastných pre subjekt sociálnej ekonomiky naplnili i kritériá sociálneho podniku. V registri sociálnych podnikov vedenom Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny v zmysle Zákona 112/2018 len dva zo všetkých 51 sociálnych podnikov registrovaných ku 31.12.2019 malo právnu formu občianskeho združenia. Právne formy neziskovej organizácie, nadácie alebo neinvestičného fondu sa medzi, v tom čase, registrovanými sociálnymi podnikmi neobjavili vôbec.

Neziskový sektor je tradične považovaný za domovskú pôdu sociálneho podnikania, preto je možné predpokladať, že počet sociálnych podnikov v rodine neziskových organizácií je neporovnateľne vyšší ako je počet RSP s právnou formou niektorej z organizácií neziskového sektora. Na základe znalosti terénu je počet existujúcich sociálnych podnikov s právnou formou občianskeho združenia možné odhadnúť na cca 530 subjektov (cca 1% všetkých registrovaných občianskych združení), s právnou formou neziskovej organizácie na cca 340 subjektov (cca 10% všetkých registrovaných neziskových organizácií), 7 nadácií (1% z celkového počtu registrovaných nadácií), 6 neinvestičných fondov (1% z celkového počtu registrovaných neinvestičných fondov) a cca 17 účelových zariadení cirkvi (cca 5% z celkového počtu registrovaných subjektov). Dôvod, prečo sa u neziskových organizácií poskytujúcich všeobecno- prospešné služby očakáva percentuálne vyššie zastúpenie subjektov, vykazujúcich znaky sociálneho podniku, na celkovom počte registrovaných subjektov v porovnaní s organizáciami zriadenými v zmysle iných právnych foriem neziskového sektora, je podstata právnej formy neziskovej organizácie poskytujúcej všeobecno-prospešné služby. Táto dovoľuje poskytovanie všeobecno-prospešných služieb za odplatu, avšak pod podmienkou použitia zisku v prospech činnosti organizácie.

Medzi možné subjekty sociálnej ekonomiky je však možné započítať i obchodné spoločnosti, družstvá alebo fyzické osoby – podnikateľov, ktorí sú zároveň zamestnávateľmi. Registrovaný počet obchodných spoločností ku 31.12.2019 je na základe údajov Štatistického úradu možné určiť na 230 300, počet

¹³ Vid' zoznam vedený Ministerstvom kultúry SR

fyzických osôb podnikateľov na 349 000 a počet družstiev na 1 430¹⁴. V prípade týchto právnych foriem neexistujú žiadne ukazovatele, či priame alebo proxy, ktoré by indikovali počet subjektov, ktoré by bolo možné zaradiť do skupiny subjektov sociálnej ekonomiky. Zaujímavosťou však je, že z celkového počtu 51 registrovaných sociálnych podnikov má 48 právnu formu s.r.o. a trend významného zastúpenia sociálnych podnikov s právnou formou obchodnej spoločnosti pokračuje i v roku 2020. Na základe tohto faktu je možné tvrdiť, že potenciál pre sociálne podnikanie medzi obchodnými spoločnosťami existuje a je možné predpokladať, že cca 0,1% všetkých obchodných spoločností, registrovaných ku 31.12.2019 na Slovensku možno označiť ako sociálne podniky, čo v reálnom čísle predstavuje cca 230 subjektov.

V prípade družstiev sa počet subjektov, ktoré súčasne napĺňajú kritériá sociálneho podniku, odhaduje na 1%, teda 14 subjektov. Odhad sa opiera o údaje o štatistickej klasifikácii ekonomických činností, v rámci ktorej je možné získať údaje o zameraní jednotlivých družstiev.

Odhad je azda najkomplikovanejší v prípade fyzických osôb – podnikateľov, ktorí sú súčasne aj zamestnávateľmi. Prvá komplikácia je, že na základe dostupných dát, nevieme určiť, aká veľká časť fyzických osôb – podnikateľov je súčasne aj zamestnávateľom. Znamená to, že nevieme jednoznačne kvantifikovať veľkosť skupiny fyzických osôb-podnikateľov, o ktorej aspoň hypoteticky je v súvislosti so sociálnym podnikaním možné uvažovať.

Vzhľadom na vysokú mieru flexibility a jedinečnosti podmienenej jednoduchou vlastníckou a organizačnou štruktúrou je v kategórii fyzických osôb-podnikateľov tiež extrémne ťažké odhadnúť mieru orientácie fyzických osôb podnikateľov na sociálne podnikanie. Napriek rizikám ohľadom zamieňania sociálnych podnikov s chránenými dielňami (viď text nižšie), sa odhad opiera o údaje vedené Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny SR ohľadom prevádzkovateľov chránených dielní. Tento je možné považovať za azda jediný substantívny zdroj indikujúci mieru potenciálneho angažovania sa fyzických osôb-podnikateľov v téme sociálneho podnikania. Z celkového počtu cca 1 700 chránených dielní je približne 290 zriadených a prevádzkovaných fyzickou osobou-podnikateľom¹⁵, na základe čoho je možné indikovať, že téma sociálneho podnikania rezonuje i v prostredí fyzických osôb-jednotlivcov.

¹⁴ Viď databázu STATdat (Podnikové štatistiky)

¹⁵ Nie všetky z týchto chránených dielní však napĺňajú všetky kritériá sociálneho podniku, preto nie všetky z týchto chránených dielní sú do odhadovaného počtu sociálnych podnikov započítané

ODHADOVANÝ POČET SOCIÁLNYCH PODNIKOV (odhad realizovaný na základe právnej formy organizácie)

	absolútny počet registrovaných organizácií	odhadovaný podiel sociálnych podnikov	odhadovaný počet sociálnych podnikov v reálnom čísle
Občianske združenia	52 590	1 %	530
Neziskové organizácie	3 380	10%	340
Nadácie	750	1%	7
Neinvestičné fondy	580	1%	6
Účelové zariadenie cirkvi	340	5%	17
Obchodné spoločnosti	230 300	0,10%	230
Družstvá	1 430	1%	14
Fyzické osoby-podnikatelia	349 000	0,05%	174
CELKOM			1 318

Tabuľka 1: Odhadovaný počet sociálnych podnikov, zdroj: výpočet autorky

Odhad realizovaný na základe získaného štatútu organizácie

Iný prístup v odhade počtu existujúcich sociálnych podnikov môže vychádzať z analýzy organizácií disponujúcich získaným štatútom. Právna forma organizácie teda nie je dôležitá, zohľadňujú sa konkrétne charakteristiky s dôrazom na záväzok voči dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu, výkon hospodárskej činnosti a socializácia zisku.

Problémom tohto prístupu je nedostatočné pokrytie celého spektra možných organizácií, nakoľko nie v prípade všetkých oblastí možného pôsobenia sociálneho podnikania existujú možnosti pre získanie štatútu a množstvo sociálnych podnikov z tohto odhadu automaticky vypadáva.

Do odhadovaného súčtu sú zahrnuté organizácie, ktoré získali štatút registrovaného sociálneho podniku, štatút chránenej dielne a štatút poskytovateľa sociálnej služby. Z uvedeného zoznamu je jasné, že nie sú zohľadnené organizácie aktívne v poskytovaní iných spoločensky prospešných služieb, akými sú napr. ochrana životného prostredia, vzdelávanie, zabezpečovanie bývania a iné.

V kategórii organizácií, ktoré získali štatút registrovaného sociálneho podniku neexistujú žiadne pochybnosti a do súčtu odhadovaného počtu sociálnych podnikov sú započítané všetky.

Situácia je však iná v súvislosti s chránenými dielňami a poskytovateľmi sociálnych služieb, nakoľko podmienkou získania štatútu je „len“ záväzok voči dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu a výkon spoločensko-prospešných služieb. Ďalšie kritériá sociálneho podniku sú naplnené prostredníctvom ďalších predpisov, ktoré sa na tieto organizácie vzťahujú (či z titulu ich právnej formy alebo iných predpisov vzťahujúcich sa na výkon konkrétnej služby).

V roku 2019 bolo podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR na Slovensku prevádzkovaných 1 715 chránených dielní, ktoré spolu zamestnávali 6 200 ľudí, z ktorých 5 260 bolo so zdravotným postihnutím. Zriaďovateľom a prevádzkovateľom 199 z nich bola organizácia neziskového sektora. Z podstaty prevádzkovateľa teda vyplýva, že možný zisk tejto chránenej dielne bol v plnej miere socializovaný. S takmer istotou je teda možné o týchto chránených dielňach hovoriť ako o sociálnych podnikoch.

Socializáciu zisku môžeme predpokladať i pri ďalších 190 chránených dielňach zriadených samosprávou (prípadne rozpočtovou/príspevkovou organizáciou samosprávy). V prípade týchto chránených dielní však nie je možné hovoriť o sociálnom podniku, nakoľko v zmysle ustálenej definície sociálneho podniku sa sociálnym podnikom môže stať iba subjekt sociálnej ekonomiky, a samospráva sa za subjekt sociálnej ekonomiky nepovažuje.

Pri skupine takmer 1 300 ostatných chránených dielní, ktoré boli zriadené či obchodnou spoločnosťou alebo fyzickou osobou-podnikateľom, nie je jasné ako je s možným ziskom nakladané, preto tieto subjekty za sociálne podniky nie je možné s istotou označiť. Na druhej strane, medzi týmito je viacero subjektov, o ktorých je všeobecne známe, že ich hlavným cieľom je pracovná integrácia zdravotne znevýhodnených a vo svojom fungovaní jednoznačne uplatňujú princípy sociálneho podnikania. Na základe znalosti terénu je počet týchto subjektov možné určiť na cca 200.

Na základe odhadu je teda možné predpokladať, že približne 400 z celkového počtu 1 715 chránených dielní je možné zaradiť do skupiny sociálnych podnikov.

Situácia je podobná v súvislosti s poskytovateľmi sociálnych služieb. Podľa registra poskytovateľov sociálnych služieb vedenom Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny je na Slovensku registrovaných cca 5 500 poskytovateľov sociálnych služieb. Po odčítaní poskytovateľov zriadených samosprávou (či miestnou alebo regionálnou) zostáva skupina približne 2 500 neverejných poskytovateľov. Výkon sociálnych služieb realizovaný v zmysle Zákona 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov určite nie je možné jednoznačne považovať za výkon bežnej podnikateľskej činnosti. Avšak vzhľadom na fakt, že finančná podpora z verejných zdrojov vo výkone

sociálnych služieb je často predmetom debát o štátnej pomoci, je možné predpokladať, že trh so sociálnymi službami existuje a ich výkon možno vnímať aj ako výkon podnikania. Na druhej strane je ťažké predpokladať, že v prípade širšieho spektra sociálnych služieb je na ich výkon schopný finančne prispievať aj niekto iný ako štát alebo samospráva. Príspevok od klienta sa najčastejšie očakáva pri pobytových službách, preto pre účely odhadu pomeru sociálnych podnikov voči všetkým poskytovateľom sociálnych služieb sú zohľadňovaní len neverejní poskytovatelia sociálnych služieb pobytového charakteru, ktorých je v Registri poskytovateľov sociálnych služieb zapísaných približne 700. Väčšina z nich má právnu formu neziskovej organizácie poskytujúcej všeobecno-prospešné služby. Okrem dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu zabezpečeného sústavným a pravidelným poskytovaním sociálnej služby a plnej miery socializácie možného zisku je teda možné predpokladať aj zabezpečenie transparentnej a participatívnej správy, ktorá vychádza z podstaty právnej formy neziskovej organizácie.

ODHADOVANÝ POČET SOCIÁLNYCH PODNIKOV (odhad realizovaný na základe získaného štatútu organizácie)

	absolútny počet registrovaných organizácií	odhadovaný počet sociálnych podnikov	odhadovaný podiel sociálnych podnikov v reálnom čísle
Registrovaný sociálny podnik (v zmysle zákona 112/2018 Z.z.)	51 ¹⁶	100 %	51
Chránená dielňa (v zmysle zákona 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti)	1 715	23%	400
Poskytovateľ sociálnej služby (v zmysle zákona 448/2008 Z.z. o sociálnych službách)	5 500	13%	700
CELKOM			1 151

Tabuľka 2: Odhadovaný počet sociálnych podnikov, zdroj: výpočet autorky

Aj na základe vyššie uvedeného, je možné konštatovať, že určiť presný počet existujúcich sociálnych podnikov, ktoré jednoznačne vykazujú všetky znaky sociálneho podniku je aktuálne nenaplniteľná

¹⁶ Ku dátumu 31.12.2019

úloha. Pri debate o veľkosti sociálneho podnikania je však potrebné nezabúdať, že počet existujúcich sociálnych podnikov významne prekračuje počet sociálnych podnikov registrovaných v zmysle Zákona 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Odhadovaný počet existujúcich sociálnych podnikov, realizovaný na základe rôznych prístupov, sa tiež môže vzájomne odlišovať. Každý z odhadov však naznačuje, že absolútny počet existujúcich sociálnych podnikov nie je zanedbateľný. Preto by bolo vhodné sa venovať i kvantifikácii ďalších aspektov sociálneho podnikania, akým je napr. ich dopad na zamestnanosť, regionálny rozvoj alebo sociálny zmier. Vhodné by bolo i vytvorenie tzv. satelitného účtu v štatistickom zisťovaní, prostredníctvom ktorého by boli informácie o sociálnych podnikoch systematicky zbierané a porovnateľné i v časových radoch.

2. Ekosystém sociálneho podnikania

Ekosystémom sa v prírodných vedách označuje funkčná časť prírody, v ktorej sú v priamom vzťahu všetky jej zložky a v ktorej prebieha trvalá výmena hmoty a energie. V sociálnych vedách sa pojmom ekosystém označuje súbor na seba nadväzujúcich a vzájomne pôsobiacich systémov, ktoré spolu vytvárajú podporné prostredie.

V teórii sociálneho podnikania sa termín „ekosystém“ teší rastúcej popularite. Dôvodom môže byť okrem iného i symbolický dôraz na kategórie ako „vzťahy“, „vzájomná výmena“ alebo „otvorenosť“ obsiahnuté v slove „ekosystém“, ako i symbolické prepojenie sociálneho podnikania so životným prostredím.

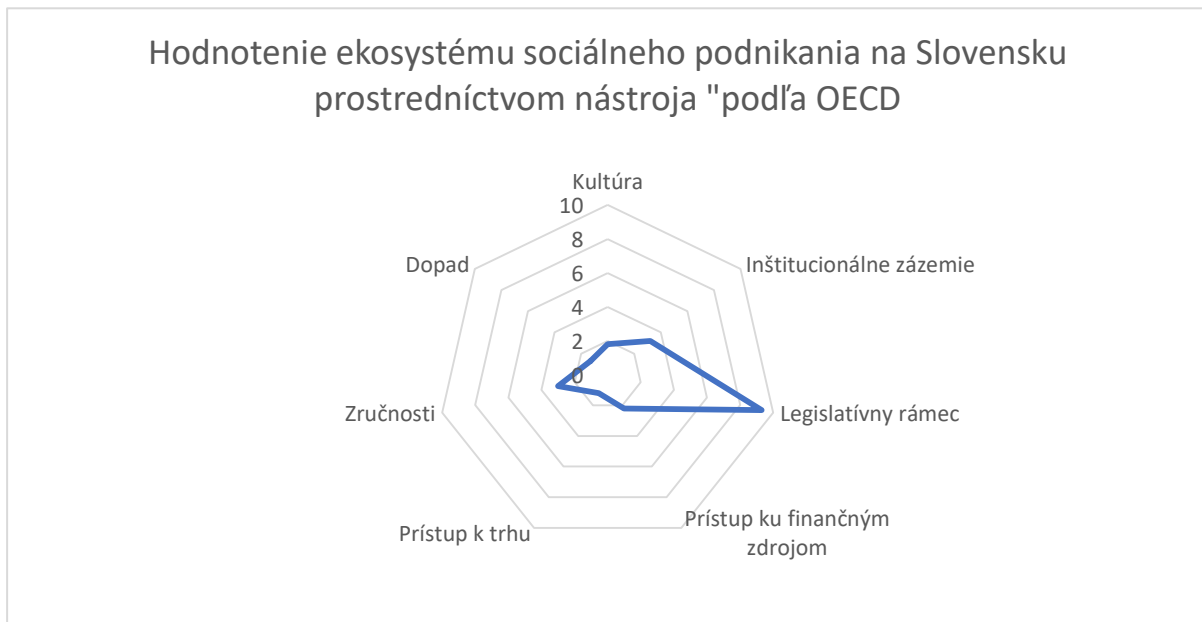
Koncept ekosystému sociálneho podnikania ako hlavného rámca pre rozvoj sociálnych podnikov bol na medzinárodnej úrovni všeobecne akceptovaný a v jeho posudzovaní existuje viacero prístupov.

Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) vyvinula prostredníctvom svojej iniciatívy zameranej na podporu inkluzívneho podnikania interaktívny nástroj na hodnotenie funkčnosti ekosystému s názvom „Better Entrepreneurship Policy Tool“¹⁷. Pri hodnotení, ktoré je voľne dostupné na internete, je zohľadňovaných 7 oblastí, ktoré majú priamy vplyv na fungovanie sociálnych podnikov v rôznych fázach rozvoja. Teda tak sociálne podniky, ktoré práve vznikajú („start-up“ fáza) ako i tie, ktoré rastú („scale-up“ fáza). Hodnotenie prebieha prostredníctvom 33 vyjadrení¹⁸, s ktorými respondent vyjadruje súhlas alebo nesúhlas na škále od 0-10, pričom najnižší počet bodov predstavuje najnižšiu fázu rozvoja. Vyjadrenia sú klastrované v siedmych skupinách, z ktorých každá reflektuje

¹⁷ Voľný preklad môže byť „Nástroj na lepšie politiky v oblasti podnikania“

¹⁸ Ich zoznam je uverejnený v prílohe 1

konkrétnu oblasť ekosystému sociálneho podnikania. Konkrétne ide o oblasť i) kultúrneho kontextu podporujúceho sociálne podnikanie; ii) inštitucionálneho zázemia pre fungovanie a podporu sociálneho podnikania; iii) legislatívneho rámca určujúceho fungovanie sociálneho podnikania; iv) prístupu ku finančným zdrojom; v) prístupu k trhu; vi) zručností potrebných pre realizáciu sociálneho podnikania a možnosti pre ich rozvoj a vii) dopadu a merania dopadov. Príklad výsledku hodnotenia stavu ekosystému sociálneho podnikania v roku 2019 ilustruje graf nižšie.

Graf 1: Hodnotenie ekosystému sociálneho podnikania na Slovensku v roku 2019 prostredníctvom nástroja "Better Entrepreneurship Policy Tool", zdroj vstupných údajov potrebných pre vykonanie hodnotenia: autorka správy

Hodnotenie jednotlivých aspektov ovplyvňujúcich fungovanie sociálneho podnikania sa dostalo i do centra záujmu Európskej komisie. Dôvodom je nielen fakt, že zdroje Európskej únie vo viacerých krajinách predstavujú hlavný zdroj financií pre podporu sociálneho podnikania, ale najmä snaha rozvoj sociálneho podnikania v Európe systematicky podporovať. Dôkazom tohto úsilia je i fakt, že sociálne podnikanie je rešpektovaný nástroj pre dosiahnutie cieľov v súvislosti so snahou urobiť Európu sociálnejšou.

Na hodnotenie ekosystému sociálneho podnikania Európska komisia využila metodológiu navrhnutú výskumným inštitútom EURICSE v spolupráci s európskou výskumnou sieťou EMES. Metodológia je postavená na 4 premenných ovplyvňujúcich fungovanie sociálneho podnikania v krajine.

Ide o:

- kultúru občianskej angažovanosti v krajine a schopnosť občanov sa združovať, nakoľko tieto vo veľkej miere ovplyvňujú rozvoj sociálneho podnikania smerom „zdola nahor“ – teda prostredníctvom tých, ktorých sa problém najviac dotýka;
- mieru viditeľnosti a uznania sociálnych podnikov na najrôznejších úrovniach (ukotvenie v legislatíve, politické uznanie, viditeľnosť v podnikateľskom sektore atď.);
- existenciu zdrojov potrebných pre podporu sociálneho podnikania v rôznych stupňoch rozvoja a schopnosť sociálnych podnikov tieto zdroje využívať;
- prítomnosť výskumu zameraného na skúmanie a chápanie sociálneho podnikania v krajine ako i v medzinárodnom kontexte, existencia príležitostí na vzdelávanie a rozvoj zručností potrebných pre rozvoj a zvyšovanie konkurencieschopnosti sociálnych podnikov pri riešení najrôznejších sociálnych a spoločenských problémov.

Metodológia bola použitá pre účely veľkého komparatívneho výskumu o stave sociálneho podnikania a ekosystému sociálneho podnikania v Európe, do ktorého boli zapojené všetky členské krajiny EÚ a viacero susedných krajín. Záverečná správa výskumu bola zverejnená začiatkom roka 2020 (EK, 2020).

Obrázok 1: Grafické zobrazenie posudzovaných oblastí; zdroj: podľa Social enterprises and their ecosystem in Europe, EK, 2020 (str.49)

2.1. Kultúra občianskej angažovanosti a združovania sa občanov

Sociálne podniky vznikajú za účelom riešenia konkrétneho sociálneho alebo spoločenského problému. Motivácia založiť a prevádzkovať sociálny podnik je obyčajne ukotvená v altruizme sociálneho podnikateľa a v jeho snahe efektívne prispieť k riešeniu konkrétnej výzvy. Na druhej strane, ak má byť podnikanie efektívne, toto potrebuje svojho zákazníka. V prípade sociálneho podnikania to musí byť

zákazník, ktorý je v prípade potreby ochotný akceptovať špecifiká, ktoré sociálny podnik so sebou prináša¹⁹.

Je preto možné predpokladať, že jednotlivci angažujúci sa v téme sociálneho podnikania, či ako zakladatelia a prevádzkovatelia alebo ako zákazníci a podporovatelia, obyčajne vykazujú vyššiu mieru občianskej angažovanosti a vyššia koncentrácia občiansky angažovaných jednotlivcov predstavuje lepšie podmienky pre rozvoj sociálneho podnikania.

Na Slovensku sa nie zriedka hovorí o živej občianskej spoločnosti. Tieto vyjadrenia sú ilustrované napr. vysokým počtom registrovaných občianskych združení, ktorých je viac ako 50 000. Tieto vyjadrenia však nie sú jednoznačne metodologicky²⁰ alebo štatisticky²¹ podložené.

Často používaným a všeobecne akceptovaným indikátorom pre posúdenie miery občianskej angažovanosti je napr. účasť na voľbách, ktorá predstavuje jednu z najnižších foriem občianskej participácie. V tejto súvislosti sa však Slovensko nachádza hlboko pod priemerom krajín OECD²² (OECD, 2018b). Rovnako nelichotivé hodnoty vychádzajú i v iných meraniach, realizovaných napr. Eurostatom. V účasti na dobrovoľníckych aktivitách Slováci vykazujú jednu z najnižších hodnôt²³. Ešte nižšie hodnoty voči priemeru EU28 Slovensko dosiahlo v súvislosti s aktívnym členstvom v politických a záujmových zoskupeniach²⁴.

Na základe medzinárodného porovnania v uvedených oblastiach je teda možné tvrdiť, že Slovensko nepatrí medzi krajiny s vysokou mierou občianskej angažovanosti.

Na druhej strane, v meraní zameranom na neformálne podporné siete Slovensko patrí medzi krajiny vykazujúce najlepšie hodnoty. Len 2,1% Slovákov starších ako 16 rokov uviedlo, že vo svojom okolí

¹⁹ Napr. prostredníctvom zamestnancov so zdravotným znevýhodnením alebo iným druhom znevýhodnenia

²⁰ Doposiaľ neexistuje konsenzus o tom, aké atribúty sú súčasťou občianskej spoločnosti a čo občiansku spoločnosť charakterizuje.

²¹ V súvislosti s počtom občianskych združení poznáme ich absolútne číslo, nevieme však koľko z týchto občianskych združení je naozaj aj aktívnych, a ak, tak v akej miere.

²² Priemer krajín OECD v účasti na voľbách je 70,5% oprávnenej populácie, zatiaľ čo na Slovensku sa na voľbách v priemere zúčastňuje len 59,7% oprávnenej populácie, čo je spolu s Poľskom, Portugalskom, Slovinskom a Švajčiarskom najmenej spomedzi všetkých európskych členov OECD.

²³ Na dobrovoľníckych aktivitách sa na Slovensku zúčastňuje len 8,3% populácie staršej ako 16 rokov, zatiaľ čo priemer EÚ28 je 19,3% populácie vo veku nad 16 rokov. Nižšiu mieru vykazuje Rumunsko (3,2%), Bulharsko (5,2%), Maďarsko (6,9%), Cyprus (7,2%) a Lotyšsko (7,3%) vid' Eurostat (ilc_scp19)

²⁴ V politických a záujmových spolkoch sa aktívne zúčastňuje len 2,8% populácie staršej ako 16 rokov, zatiaľ čo priemer EÚ28 je 19,3% populácie vo veku nad 16 rokov. Nižšiu mieru vykazuje len Cyprus s 2,1%. Vid' Eurostat (ilc_scp19).

nemajú osobu, ktorú by v prípade núdze mohli požiadať o pomoc. Priemer EU28 dosiahol 5,9% a nižšie hodnoty vykázalo iba Fínsko a Česká republika²⁵.

Je možné predpokladať, že sociálna interakcia a solidarita na Slovensku prebieha najmä na úrovni rodiny a priateľstiev, zatiaľ čo na úrovni širšej komunity zaostáva. Sociálne väzby sa na Slovensku pohybujú v prostredí, ktoré sa uzatvára do malých, vzájomne izolovaných mikrosvetov, čo podľa viacerých teoretikov sociálneho podnikania (Galiera, 2019) pre rozvoj sociálneho podnikania nie je ideálna situácia a nevytvára podpurnú atmosféru.

Na druhej strane, otvorenosť začínajúcich podnikateľov voči zohľadňovaniu spoločenských a environmentálnych cieľov je podľa výsledkov Globálneho monitoru podnikania²⁶ (GEM) prekvapivo vysoká. Podľa výsledkov z roku 2015, kedy bol GEM tematický zameraný na zisťovanie postojov v súvislosti so sociálnym podnikaním²⁷ sa Slovensko ocitlo na siedmej priečke spomedzi 24 európskych krajín zapojených do prieskumu (Pilková, Mikuš, 2019). Uvedený výsledok je možné vnímať ako povzbudivú správu v súvislosti s možným zapájaním sa tradičných podnikateľských subjektov do sociálneho podnikania. Toto sa v praxi aj deje, čo dokazuje aj záujem bežných podnikateľských subjektov o zakladanie sociálnych podnikov.

V súvislosti s mierou vzájomnej solidarity a mierou vzájomnej pomoci sociálnych podnikov, je na základe rozhovorov realizovaných so sociálnymi podnikateľmi možné tvrdiť, že ochota vzájomne si pomáhať existuje. Záujemcovia o založenie sociálneho podniku často kontaktujú existujúce sociálne podniky, rovnako už existujúce sociálne podniky vzájomne komunikujú najmä v súvislosti s praxou vo využívaní najrôznejších podpurných nástrojov. Spolupráca v súvislosti so vzájomným obchodovaním alebo vytváraním partnerstiev sociálnych podnikov za účelom získania väčšej zákazky však počas roka 2019 nebola identifikovaná.

Koncom roka 2019 vznikla iniciatíva zameraná na založenia prvej strešnej organizácie. V novembri 2019 bola vo Valaskej, v priestoroch registrovaného sociálneho podniku Wasco, zvolaná zakladajúca schôdza, na ktorej sa zúčastnila väčšina v tom čase registrovaných sociálnych podnikov.

²⁵ Vid'. Eurostat (ilc_scp15).

²⁶ Globálny monitor podnikania (GEM) je významným zdrojom dát o podnikaní, ktorý ako projekt začal svoje aktivity od roku 1999. Zakladateľmi projektu GEM boli London Business School (Veľká Británia) a Babson College (USA). Na Slovensku je národným koordinátorom projektu Fakulta manažmentu Univerzity Komenského v Bratislave a hlavným partnerom projektu je Slovak Business Agency. Bližšie o GEM vid': www.gemconsortium.org

²⁷ Sociálne podnikanie bolo pre potreby výskumu definované veľmi široko, sociálnymi podnikateľskými aktivitami sa v prieskume GEM rozumela akákoľvek činnosť, organizácia alebo iniciatíva, ktorá sa zameriava na riešenie problémov v sociálnej oblasti, životnom prostredí alebo určitej komunite

Organizácia s menom „Asociácia subjektov sociálnej ekonomiky“ (ďalej ako ASSE) bola do registra neziskových organizácií zapísaná 13.12.2019. Predmetom činnosti organizácie, ako to má uvedené vo svojom štatúte, je „združovať subjekty sociálnej ekonomiky dosahujúce merateľný pozitívny sociálny vplyv poskytovaním rovnakej spoločensky prospešnej služby; reprezentovať registrované sociálne podniky; reprezentovať subjekty sociálnej ekonomiky; podporovať vzájomnú pomoc a spoluprácu pri zabezpečovaní činnosti subjektov sociálnej ekonomiky; a zabezpečovať činnosť a služby podľa záujmov a potrieb svojich členov v oblasti organizácie, riadenia a ekonomiky subjektov sociálnej ekonomiky“ (ASSE, 2019). Formálnou registráciou Asociácie subjektov sociálnej ekonomiky vznikla vôbec prvá strešná organizácia zastupujúca záujmy sociálnych podnikov na Slovensku. ASSE následne na svoju formálnu registráciu požiadala o štatút strešnej organizácie v zmysle Zákona 112/2018. Získaním štatútu strešnej organizácie ASSE získa osobitné postavenie voči Ministerstvu práce, sociálnych vecí a rodiny SR v súvislosti so samosprávnym riadením sektora sociálneho podnikania, ktoré Zákon 112/2018 umožňuje.

Rok 2019 teda možno považovať za rok vzniku prvej strešnej organizácie zastupujúcej záujmy sociálnych podnikov na Slovensku, ktorou sa stala Asociácia subjektov sociálneho podnikania.

2.2. Viditeľnosť a uznanie sociálnych podnikov

Významným krokom pre zviditeľnenie sociálneho podnikania vo verejnom priestore bolo prijatie Zákona 112/2018 Z.z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Prijatie samostatnej právnej úpravy zabezpečilo uznanie sociálneho podnikania na legislatívnej úrovni. Na základe prijatej právnej úpravy viaceré rezorty v roku 2019 zvažovali podporu sociálnych podnikov registrovaných v zmysle Zákona 112/2018. Ide napr. o prípravu výzvy na podporu sociálnych podnikov v prostredí marginalizovaných rómskych komunit financovanú z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu a pripravovanú Ministerstvom vnútra SR. Sociálne podnikanie vzbudilo tiež záujem Ministerstva kultúry SR v súvislosti s rekonštrukciou kultúrnych pamiatok alebo Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR v súvislosti so zvyšovaním kvalifikácie ľudí, ktorí ukončili účasť na formálnom vzdelávaní predčasne. Je však potrebné poznamenať, že v žiadnom z uvedených prípadov ku reálnej podpore nedošlo.

Slovenská republika tiež neprijala žiaden akčný plán alebo iný záväzný dokument, ktorý by jednotlivé ministerstvá alebo iné orgány štátnej správy zaväzoval k realizácii konkrétnych úloh, zameraných na systematickú podporu sociálneho podnikania. Ak opomenieme Ministerstvo práce, soc. vecí a rodiny SR, tak je možné konštatovať, že zapojenie jednotlivých rezortov do aktivít súvisiacich s podporou sociálneho podnikania bolo v roku 2019 minimálne, ak vôbec nejaké.

V roku 2019 bol Zákon 112/2018 na základe poslaneckého návrhu novelizovaný. Novela zohľadnila úpravu viacerých aspektov fungovania sociálnych podnikov, ktoré aplikačná prax uznala ako problematické a išlo najmä o technickú úpravu bez vplyvu na obsahové a hodnotové vymedzenie či sociálnej ekonomiky alebo sociálnych podnikov.

Slovensko rozsahom a komplexnosťou prijatej právnej úpravy vzbudilo i medzinárodný záujem, v júni 2019 Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v Bratislave hostovalo tzv. „peer review“ podujatie s názvom „Sociálna ekonomika a sociálne podnikanie v legislatíve a v praxi“ realizované Európskou komisiou s cieľom budovať kapacity v jednotlivých členských krajinách²⁸.

Legislatívne ukotvenie a dobrý ohlas na prijatú legislatívnu úpravu zo strany odbornej verejnosti tak doma ako i v zahraničí však nezabezpečil zásadné zviditeľnenie témy v radoch širokej verejnosti. Podľa prieskumu realizovaného agentúrou Focus pre potreby Nadácie Pontis, len 5% respondentov výskumu vedelo nejaký sociálny podnik identifikovať²⁹, na základe čoho je možné konštatovať, že len 5% dospeléj populácie na Slovensku pozná prácu sociálnych podnikov a vie pomenovať aktivity, ktorým sa sociálny podnik venuje. Zaujímavosťou tiež je, že všetci respondenti schopní nejaký sociálny podnik pomenovať, identifikovali podniky, ktoré sa venujú sociálnej oblasti alebo podpore zamestnanosti. Žiaden z respondentov neuviedol podnik, ktorý sa venuje napr. zmierňovaniu dopadov klimatickej zmeny, vzdelávaniu alebo iným spoločensko-prospešným témam. Toto konštatovanie je ďalším dôkazom úzkeho vnímania adjektíva „sociálny“ v súvislosti so sociálnym podnikaním, ktoré verejnosť často interpretuje len v kontexte sociálnej pomoci alebo sociálnych služieb, pričom širší kontext v zmysle „spoločenský-prospešný“ zostáva často nepochopený (Mészáros,2012).

Zviditeľnenie sociálnych podnikov a ich činnosti doposiaľ nebolo podporené žiadnou špecificky zameranou informačnou kampaňou alebo značkou promovujúcou výroby a služby sociálnych podnikov. Inšpiráciou by mohla byť napr. prax Holandska, kde síce sociálne podnikanie nie je upravené samostatným zákonom, široká verejnosť však tovary a služby sociálnych podnikov rozoznáva pod samostatnou značkou udelenou strešnou organizáciou Social Enterprise NL, pričom konkrétne mestá (napr. Amsterdam), publikujú mapy sociálnych podnikov, prostredníctvom ktorých široká verejnosť môže získať prehľad o tovaroch a službách ponúkaných sociálnymi podnikmi ako i miestach, kde sú dostupné.

²⁸ Pre viac informácií o podujatí vid'

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1047&newsId=9365&furtherNews=yes>

²⁹ Výskumná otázka bola formulovaná nasledovne: „Sociálne podniky sú také podnikateľské subjekty alebo mimovládne organizácie, ktoré spájajú spoločensko-prospešné aktivity s podnikaním. Sledujú finančné zisky aj spoločenský dopad, t. j. pozitívnu zmenu v spoločnosti. Poznáte nejaký sociálny podnik na Slovensku alebo v zahraničí?“

Aktivity zamerané na zviditeľnenie sociálneho podnikania sa snaží realizovať Banskobystrický samosprávny kraj, ktorý sa okrem zakladania a prevádzkovania vlastných sociálnych podnikov, snaží pre sociálne podniky v kraji vytvárať aj podpornú infraštruktúru a zviditeľňovať ich prácu. Jedným z nástrojov je aj vytvorenie značky „Regionálny pult“, prostredníctvom ktorej sú ponúkané produkty výrobcov z kraja. Regionálny pult sa nezameriava na ponuku výrobkov produkovaných výlučne sociálnymi podnikmi, sociálne podniky však v prípade záujmu môžu získať veľký priestor.

Špecifikom Slovenska sú obecné sociálne podniky, ktoré sa na Slovensku stávajú populárnym nástrojom pre zvyšovanie lokálnej zamestnanosti ako i zabezpečovania služieb na miestnej úrovni. Založeniu obecného sociálneho podniku musí predchádzať súhlas obecného zastupiteľstva. Miestna komunita je preto o prítomnosti a fungovaní sociálneho podniku zväčša informovaná. Dôvodom je i fakt, že obecné sociálne podniky prioritne (v niektorých prípadoch exkluzívne) zamestnávajú miestnych obyvateľov, obecný sociálny podnik získava popularitu najmä ako zamestnávateľ. Informovanosť o sociálnom podniku však obyčajne neprekročí hranice obce. Na druhej strane, stále sa opakujú aj výpovede starostov, ktorí v obci prevádzkujú subjekt napĺňajúci všetky charakteristiky sociálneho podniku v zmysle Zákona 112/2018, v názve podniku však zámerne neuvádzajú adjektívum „sociálny“. Dôvodom je fakt, že obecné sociálne podnikanie sa vo verejnej mienke spája so zamestnávaním ľudí vzdialených od trhu práce, s dôrazom na ľudí z prostredia marginalizovanej rómskej komunity. Viacerí starostovia sa preto obávajú, že ak by o danom subjekte hovorili ako o „sociálnom podniku“, podnik by stratil dôveru zákazníkov, ako i obyvateľov obce, nakoľko títo sú podľa starostu presvedčení, že zamestnanci z prostredia MRK nie sú schopní podávať adekvátne výkony.

Výzvou zostáva i „seba-identifikácia“ mnohých de-facto sociálnych podnikov s označením sociálny podnik. Mnohé organizácie, ktoré môžu slúžiť ako príklad dobrej praxe v sociálnom podnikaní sa ako sociálne podniky necítia. Ide najmä o organizácie aktívne v iných oblastiach akými sú sociálna pomoc alebo vytváranie pracovných miest. Ako je v predchádzajúcom texte opakovane uvedené, sociálne podnikanie je na Slovensku spájané najmä s pracovnou integráciou alebo poskytovaním sociálnych služieb, preto organizácie aktívne v iných oblastiach sa označeniu sociálny podnik bránia s odôvodnením, že oni predsa nezamestnávajú ťažko zamestnateľných ľudí.

Je však možné skonštatovať, že podobný problém, týkajúci sa nízkej miery seba-identifikácie de-facto sociálnych podnikov s označením sociálny podnik je prítomný vo viacerých krajinách strednej a východnej Európy, kde je rozvoj sociálneho podnikania realizovaný „zhora-nadol“ a často poháňaný prijatím samostatnej právnej úpravy o sociálnom podnikaní.

V súvislosti s viditeľnosťou sociálneho podnikania od roku 2019 dôležitú úlohu zohráva tzv. Inštitút sociálnej ekonomiky³⁰. Ide o národný projekt financovaný z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu prostredníctvom operačného programu Ľudské zdroje. Realizácia vybraných aktivít projektu síce začala už 1.6.2018, zmluva, na základe ktorej je projekt realizovaný, však nadobudla účinnosť 30.1.2019³¹. Plnohodnotná realizácia projektu sa spustila až po tomto termíne, za oficiálny začiatok projektu teda možno považovať rok 2019. Cieľom projektu, ako je uvedené v projektovej dokumentácii, je vytvorenie a overenie fungovania podpornej infraštruktúry pre sociálnu ekonomiku. V rámci projektu bola vytvorená centrálna koordinačná jednotka so sídlom v Bratislave a osem regionálnych centier sociálnej ekonomiky so sídlom v každom krajskom meste. Úlohou tejto štruktúry je bezplatné poskytovanie informácií o sociálnom podnikaní, vysvetľovanie pravidiel fungovania sociálnych podnikov a podporenie záujmu verejnosti o ich založenie a fungovanie. V roku 2019 začala plnohodnotne fungovať sieť všetkých ôsmich regionálnych centier Inštitútu sociálnej ekonomiky. Činnosť týchto sa v roku 2019 okrem asistencie určenej pre záujemcov o sociálne podnikanie sústredila najmä na šírenie informácií o sociálnom podnikaní a sociálnych podnikoch.

2.3. Zdroje podporujúce sociálne podnikanie a ich dosiahnuteľnosť

V súvislosti s témou zdrojov pre podporu sociálneho podnikania je rok 2019 možné označiť za rok čakania a vyjasňovania.

Zákon 112/2018 svojim prijatím priniesol paletu rôznych podporných mechanizmov pre fungovanie sociálnych podnikov. Tieto sú tak finančného ako i nefinančného charakteru a v zmysle Zákona 112/2018 sú rozdelené do troch kategórií. Ide o investičnú pomoc, kompenzačnú pomoc a o nástroje zamerané na stimuláciu trhu.

Investičná pomoc

V rámci kategórie „investičná pomoc“ v roku 2019 bolo zrealizované verejné obstarávanie na sprostredkovateľa návratnej zložky investičnej pomoci financovej z prostriedkov EŠIF. Verejné obstarávanie realizovala spoločnosť Slovak Investment Holding, a.s. (SIH). Na základe výsledkov verejného obstarávania bola v novembri 2019 podpísaná zmluva so Slovenskou sporiteľňou a.s. o poskytnutí portfóliovej záruky prvej straty vo výške EUR 3 mil. a v decembri 2019 s TISE vo výške EUR 750 000. Na základe uvedených zmlúv budú Slovenská sporiteľňa a TISE poskytovať úvery pre podniky

³⁰ www.socialnaekonomika.sk

³¹ Vid'. Centrálny register zmlúv

v širšom priestore sociálnej ekonomiky na Slovensku až do roku 2023, čím boli zabezpečené prostriedky pre financovanie návratnej zložky investičnej pomoci.

V roku 2019 bol tiež Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny SR vypracovaný a na riadiaci orgán Operačného programu Ľudské zdroje predložený projekt zameraný na financovanie nenávratnej zložky finančnej pomoci. Zmluva o realizácii tohto projektu bola podpísaná až koncom februára 2020.

V roku 2019 boli zabezpečené finančné zdroje potrebné na poskytovanie investičnej pomoci v zmysle písmena a) a b) odseku 1 §17 Zákona 112/2018, teda a) vo forme finančného nástroja, pri ktorého vykonávaní sú poskytované finančné prostriedky návratnou formou pomoci a b) finančného nástroja, pri ktorého vykonávaní sú poskytované finančné prostriedky kombináciou návratnej formy pomoci a nenávratnej formy pomoci.

Zabezpečenie finančných zdrojov potrebných na poskytnutie pomoci však ešte neznamenalo samotné poskytnutie pomoci. V roku 2019 zatiaľ žiadna investičná pomoc realizovaná v zmysle Zákona 112/2018, napriek veľkým očakávaniam, nebola spustená a sociálne podniky na investičnú pomoc nesiahli.

Výnimkou boli sociálne podniky z najmenej rozvinutých okresov. V zmysle Zákona 336/2015 Z.z. o podpore najmenej rozvinutých okresov je možné požiadať o finančnú pomoc určenú na implementáciu rozvojových projektov realizovaných v zmysle schválených akčných plánov rozvoja okresu. Finančné prostriedky, tzv. regionálny príspevok, boli v roku 2019 prerozdeľované Úradom podpredsedu vlády pre investície a informatizáciu a mali charakter dotácie (nenávratnej pomoci).

Zoznam projektov podporených v roku 2019 v sebe zahŕňa aj 5 obcí, ktoré žiadali o príspevok na fungovanie obecného podniku³². Konkrétne ide o Jarovnice, Kladzany, Tomášov, Sninu a Utekáč. Jednotlivé obecné podniky získali podporu v sume medzi EUR 42 500.- a EUR 184 000.- v celkovej hodnote EUR 543 200.-³³.

Okrem vyššie uvedených piatich obecných podnikov v roku 2019 regionálny príspevok (ktorý je možné klasifikovať aj ako investičnú pomoc) dočerpávalo ďalších 11 obcí, ktoré príspevok na fungovanie obecného podniku v celkovej sume takmer EUR 1 667 000.-, získali v roku 2018.

Z celkom 16 obecných podnikov podporených v rokoch 2018 a 2019 malo štatút registrovaného sociálneho podniku päť.

³² Nie vo všetkých prípadoch je obecný podnik označený ako obecný sociálny podnik, na základe dostupných informácií je však možné predpokladať, že podporené podniky napĺňajú všetky charakteristiky obecného sociálneho podniku.

³³ Viď Centrálny register zmlúv

Na základe rozhovorov so sociálnymi podnikmi podporenými aj prostredníctvom regionálneho príspevku, viaceré uvádzali ťažkosti v súvislosti so započítaním pomoci do schémy de-minimis ako i s vyplácaním príspevku. Niektoré z podporených subjektov si pri podpise zmluvy neboli vedomé, že podpora sa do schémy de minimis započítava, čo im následne spôsobuje veľké ťažkosti a obmedzuje im prístup k využívaniu iných podporných schém.

Kompenzačná pomoc

V rámci kategórie „kompenzačná pomoc“, v roku 2019 existoval iba príspevok vyplácaný v zmysle §53g Zákona 4/2004 o službách zamestnanosti nazvaný „Kompenzačné príspevky integračnému podniku“. Príspevok je zaradený do zoznamu aktívnych opatrení trhu práce a má obligatórny charakter. Ako je uvedené vo výročnej správe aktívnych opatrení trhu práce za rok 2019, cieľom príspevku je „podpora zamestnávania znevýhodnených osôb, značne znevýhodnených osôb a zraniteľných osôb v rámci integračných podnikov“ (ÚPSVaR, 2020). Miestny úrad práce, soc. vecí a rodiny kompenzačný príspevok poskytne každému registrovanému sociálnemu podniku integračného charakteru (ďalej ako integračný podnik), ktorý oň písomne požiada a splní náležité podmienky.

Príspevok je možné získať na

- a) mzdové náklady spojené so zamestnávaním znevýhodnených osôb alebo zraniteľných osôb,
- b) dodatočné náklady spojené so zamestnávaním osôb, ktoré sú znevýhodnenými osobami z dôvodu spočívajúcom v ich zdravotnom stave, a/alebo
- c) náklady vynaložené na pomoc zamestnaným znevýhodneným osobám okrem osôb, ktoré sú znevýhodnenými osobami z dôvodu spočívajúcom v ich zdravotnom stave.

V roku 2019 bol kompenzačný príspevok priznaný 46 integračným podnikom³⁴ v rozsahu EUR 630 937.- . Finančné prostriedky boli určené na pomoc pri zamestnávaní 333 osôb.

EUR 574 631.- z celkovej sumy bolo určených na mzdové náklady znevýhodnených osôb, značne znevýhodnených osôb a zraniteľných osôb, EUR 13 934.- na dodatočné náklady spojené so zamestnávaním osôb, ktoré sú znevýhodnenými osobami z dôvodu spočívajúcom v ich zdravotnom stave a EUR 42 372.- na náklady vynaložené na pomoc zamestnaným znevýhodneným osobám okrem osôb, ktoré sú znevýhodnenými osobami z dôvodu spočívajúcom v ich zdravotnom stave (ÚPSVaR, 2020).

V roku 2018 bolo prostredníctvom tohto príspevku podporené zamestnávanie len 12 osôb z dvoch integračných podnikov, reálna aplikačná prax v súvislosti s čerpaním kompenzačného príspevku integračnému podniku teda prišla až v roku 2019. Pre jednotlivé úrady práce, sociálnych vecí a rodiny

³⁴ Celkom bolo prijatých 88 žiadostí, z ktorých 83 bolo posúdených kladne

išlo o novú skúsenosť, ktorá si vyžadovala správne pochopenie konceptu sociálneho podnikania ako i príslušnej právnej úpravy. V roku 2019 preto nebolo výnimkou, ak konkrétny úrad práce, soc. vecí a rodiny nepostupoval správne, čo si vyžadovalo následné zásahy zo strany či Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny alebo samotného Ministerstva práce, soc. vecí a rodiny SR, ako garanta Zákona 112/2018. S rastúcim počtom integračných sociálnych podnikov a vybavených žiadostí sa však miera zaváhania pri posudzovaní príspevku znižovala a ku koncu roka 2019 mnohé integračné sociálne podniky so získavaním a vyplácaním príspevku nemali žiadne ťažkosti.

Vysokú mieru frustrácie, tak na strane dotknutých integračných podnikov, ako i dotknutých úradov práce, soc. vecí a rodiny stále spôsobuje vyplácanie príspevku podľa písmena b) §53g Zákona 5/2004 – teda príspevku určeného na preplácanie dodatočných nákladov spojených so zamestnávaním osôb, ktoré sú znevýhodnenými osobami z dôvodu spočívajúcim v ich zdravotnom stave. Dôvody frustrácie možno hľadať v nesprávnom pochopení príspevku, ako i v absencii jednoznačných pravidiel pre vyplácanie príspevku. Príspevok sa často zamieňa s vyplácaním príspevku pre chránené dielne a chránené pracoviská, ktorý je vyplácaný v zmysle iných pravidiel štátnej pomoci a oprávnenosť jednotlivých výdavkov je posudzovaná benevolentnejšie. V rámci príspevku podľa písmena b) §53g je možné získať príspevok na nákup zariadení určených pre výkon práce zamestnanca so zdravotným postihnutím, oprávneným nákladom je však iba cenový rozdiel medzi bežným zariadením a zariadením určeným pre človeka s konkrétnym zdravotným znevýhodnením. Pre posúdenie výšky finančného rozdielu vo väčšine prípadov neexistujú žiadne jednoznačné pravidlá, žiadatelia majú dojem, že posudzovanie je vykonané príliš arbitrátne a jednotlivé úrady práce soc. vecí a rodiny majú podľa výpovedí integračných podnikov tendenciu príspevkov zamietat.

V kategórii kompenzačnej pomoci si registrované sociálne podniky, ktoré 100 % svojho možného zisku po zdanení používajú na dosiahnutie svojho hlavného cieľa majú v určitých prípadoch, definovaných v Zákone č. 222/2004 Z. z. o dani z pridanej hodnoty, možnosť na svoje tovary a služby uplatniť zníženú sadzbu DPH vo výške 10%. Znížením sadzby DPH majú tieto sociálne podniky príležitosť kompenzovať svoje znevýhodnenia voči bežným komerčným subjektom, teda v prípade integračných sociálnych podnikov nižšiu pracovnú výkonnosť svojich zamestnancov alebo v prípade iných sociálnych podnikov napr. vyššie vstupné náklady či nižšiu kúpyschopnosť svojich zákazníkov. Napriek ukotveniu uvedeného opatrenia v platnej legislatíve, sociálne podniky sa uplatnenia zníženej sadzby DPH obávajú, nakoľko Finančná správa SR počas celého roka 2019 k tejto téme nevydala žiadne metodické usmernenie.

[Pomoc zameraná na stimuláciu trhu](#)

V rámci kategórie „pomoc zameraná na stimuláciu trhu“ sa nachádzajú najmä dva nástroje. Ide o servisné poukážky a uplatňovanie sociálneho aspektu vo verejnom obstarávaní. Oba nástroje sú

určené len pre sociálne podniky so štatútom registrovaného sociálneho podniku v zmysle Zákona 112/2018.

Prvé servisné poukážky začali byť emitované v máji 2019. Detaily použitia servisných poukážok sú predmetom Vyhlášky Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny číslo 115/2019. Zámerom emitenta servisných poukážok, ktorým je MPSVaR, je podporiť dopyt po službách sociálneho podniku. Napriek dobrým zámerom, doterajšie využitie servisných poukážok v praxi je možné hodnotiť ako fiasko. Uplatnenie servisných poukážok v praxi sa spája so slabou distribučnou sieťou ako i neúmernou administratívnou záťažou, preto o využitie servisných poukážok v roku 2019 prejavili záujem len dva registrované podniky. Jeden z týchto podnikov to s odstupom času hodnotil ako skúsenosť, ktorú nechce zopakovať. Servisné poukážky hodnotil ako nástroj s veľkým potenciálom, ktorý by ich sociálny podnik vedel veľmi efektívne využiť, administráciu servisných poukážok však opisoval ako zážitok plný absurdných momentov. Dôvody problémov s administráciou servisných poukážok možno hľadať aj v nedostatočnej skúsenosti s podobným nástrojom na strane všetkých zúčastnených, ktorú je časom možné prekonať a ťažkosti odstrániť. Ideálnou situáciou by bolo, ak by sa ťažisko distribúcie a administratívy spojenej s využívaním servisných poukážok presunulo do on-line priestoru, tak ako to je bežné v zahraničí. Veľkou prekážkou pre využívanie servisných poukážok v praxi je však započítavanie ich celkovej hodnoty do schémy de-minimis. Tento fakt viaceré sociálne podniky uvádzajú ako dôvod, prečo o využívanie servisných poukážok nemajú záujem.

Veľké očakávania boli (a stále sú) spájané s uplatňovaním sociálneho aspektu vo verejnom obstarávaní. Verejné obstarávanie, ktoré zohľadňuje sociálne a environmentálne aspekty je i v medzinárodnom prostredí považované za silný nástroj na stimuláciu podmienok, v rámci ktorých by sociálne podniky mohli získať lepšie príležitosti v získaní zákaziek vo verejnom obstarávaní. Uplatňovanie sociálneho aspektu vo verejnom obstarávaní je ukotvené v európskej legislatíve³⁵. Slovenská republika však pri legislatívnom vymedzení sociálne zodpovedného obstarávania išla nad rámec štandardov vyplývajúcich z európskych záväzkov a v Zákone 343/2015 Z.z. o verejnom obstarávaní predstavila viacero nových nástrojov, medzi iným zaviedla i povinnosť sociálny aspekt uplatňovať. Ide o povinnosť pre obstarávateľov a verejných obstarávateľov, ktorí v jednom kalendárnom roku realizovali, alebo začali realizovať najmenej desať verejných obstarávaní (okrem zákaziek s nízkou hodnotou), najmenej v 6 % z týchto verejných obstarávaní použiť sociálne hľadisko v opise predmetu zákazky ako osobitnú podmienku plnenia zmluvy alebo ako kritérium na vyhodnotenie ponúk³⁶. Táto povinnosť síce v roku 2019 ešte nebola účinná (účinnosť nadobudla až od 1.1.2020), odborná verejnosť však očakávala, že

³⁵ Vid' Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2014/24/EÚ z 26. februára 2014 o verejnom obstarávaní a o zrušení smernice 2004/18/ES

³⁶ Vid' § 10 ods. 7 Zákona 343/2015 Z.z. o verejnom obstarávaní.

obdobie roku 2019 bude využité v prospech príprav na uplatnenie tejto povinnosti a širšiu diskusiu o možnostiach využívania sociálnych aspektov vo verejnom obstarávaní.

Uplatňovanie sociálnych aspektov vo verejnom obstarávaní ja na Slovensku opradené množstvom predsudkov, preto je potrebné realizovať množstvo vzdelávacích a informatívnych podujatí. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v spolupráci s Ministerstvom práce a soc. vecí ČR v septembri 2019 realizovali národnú konferenciu o uplatňovaní sociálnych aspektov vo verejnom obstarávaní, následne bol realizovaný národný seminár s názvom Verejné obstarávanie so spoločenským dopadom, ktorý bol súčasťou iniciatívy EK s názvom Buying for Social Impact, realizovanej v pätnástich členských krajinách EÚ. V roku 2019 bol pod hlavičkou Inštitútu sociálnej ekonomiky vydaný prvý pôvodný materiál v téme sociálneho obstarávania.

V súvislosti s uplatňovaním sociálneho aspektu vo verejnom obstarávaní, je však potrebné skonštatovať, že napriek viacerým nástrojom, ktoré Zákon 343/2015 Z.z. o verejnom obstarávaní pre uplatnenie sociálneho aspektu vo verejnom obstarávaní ponúka, využitie týchto nástrojov v praxi je skôr ojedinelé a verejní obstarávatelia a obstarávatelia aj v roku 2019 uprednostňovali tradičné modely, pri ktorých je najsilnejším argumentom stále najnižšia cena.

Na základe vyššie uvedených informácií je možné skonštatovať, že napriek širokému spektru nástrojov pre podporu sociálnych podnikov ukotvených v Zákone 112/2018 len malá časť z nich bola pre sociálne podniky v roku 2019 aj dostupná.

V súvislosti s technickou asistenciou zameranou na proces registrácie sociálnych podnikov, najvýznamnejšiu úlohu v roku 2019 zohrávali regionálne centrá Inštitútu sociálnej ekonomiky (viac informácií o Inštitúte sociálnej ekonomiky viď vyššie). Zamestnanci centier záujemcom o registráciu sociálneho podniku v zmysle Zákona 112/2018 aktívne asistovali a pre mnohých záujemcov predstavovali hlavný zdroj informácií. Spätná väzba na činnosť regionálnych centier vyjadrená počas neformálnych rozhovorov so zástupcami registrovaných sociálnych podnikov je obvyčajne dobrá.

Sociálni podnikatelia však často kritizujú nedostupnosť technickej asistencie pre už registrované a fungujúce sociálne podniky v súvislosti s rôznymi špecifickými témami, akými je napr. účasť sociálnych podnikov na verejnom obstarávaní, riešenie účtovných a právnych problémov a pod. Bezplatná technická pomoc špecificky určená sociálnym podnikom, ktoré nie sú v kategórii začínajúceho podniku, realizovaná z verejných zdrojov nebola v roku 2019 identifikovaná.

Problematický je aj prístup sociálnych podnikov ku návratnej finančnej pomoci. Hoci sa situácia reálne zlepšuje každý rok a na trhu sa objavuje stále viac súkromných investorov ochotných sociálnemu

podniku poskytnúť návratné finančné zdroje, schopnosť sociálnych podnikov pripraviť udržateľný podnikateľský plán je podľa viacerých investorov stále na veľmi nízkej úrovni. Sociálni podnikatelia majú možnosť si najať služby profesionálnych konzultantov špecializujúcich sa na spracovanie podnikateľských plánov, ich služby sú však pre väčšinu sociálnych podnikov príliš drahé. Otázka problematickeho prístupu sociálnych podnikov ku návratnej pomoci teda viac súvisí s mierou schopnosti sociálnych podnikateľov pripraviť podnikateľský plán ako s prítomnosťou návratných zdrojov. Pri hodnotení situácie v roku 2019 viacerí investori skonštatovali, že na trhu je viac návratných finančných zdrojov ako udržateľných podnikateľských plánov.

Na druhej strane je možné tvrdiť, že sociálny podnikateľ s dobrým podnikateľským plánom v roku 2019 nemal zásadný problém finančný kapitál získať. Najčastejšie to bolo od Slovenskej sporiteľne a Sociálnej banky TISE. Bol to však aj Mikropôžičkový program pre malé a stredné podniky administrovaný organizáciou Slovak Business Agency alebo viacero súkromných investorov, títo však zdroje pre sociálne podniky poskytovali obyčajne na ad-hoc úrovni, preto nie je možné pomenovať žiadneho, ktorý by sa podpore sociálneho podnikania venoval programovo.

2.4. Rozvoj zručnosti, vzdelávanie a výskum

Sociálne podnikanie ako „terminus technicus“ je na Slovensku stále mladou témou, ktorá sa začala systematicky objavovať začiatkom tisícročia. Sociálne podnikanie bolo a stále je tradične spájané s neziskovým sektorom, preto gro dostupných aktivít realizovaných s cieľom posilnenia zručností v téme sociálneho podnikania bolo v minulosti adresovaných práve zástupcom neziskového sektora. Slabou stránkou tejto cieľovej skupiny je dominantná orientácie na naplňovanie sociálnych cieľov, pričom ekonomické aspekty sú odsúvané do úzadia, vďaka čomu veľká časť začatých iniciatív bola ekonomicky neudržateľná. S postupným skracovaním finančných zdrojov pre neziskový sektor sa rozsah vzdelávacích príležitostí v téme začal zužovať až do situácie, kedy takmer úplne prestal existovať.

Aj ako reakcia na nízku mieru podnikateľských zručností viacerí súkromní a korporátni donori začali podporovať realizáciu programov zameraných na podporu podnikateľských zručností. Boli to najmä Slovenská sporiteľňa, a.s. a Nadácia Slovenskej sporiteľne, Telecom, KPMG, HB Reavis a ďalší, ktorí podporili viacero projektov realizovaných podnikateľskými akcelerátormi/inkubátormi a coworkingami. Ako príklad je možné spomenúť napr. Impact Hub v Bratislave, Nádvorie v Trnave, Eastcubator v Košiciach, Prešove a Bardejove, Meetpoint v Šali, Campus v Bratislave, Radu mládeže Bratislavského kraja, Hub-Hub v Bratislave, Mladi-info s celoslovenskou pôsobnosťou, Green Foundation s celoslovenskou pôsobnosťou, Baťa Junior Achievements s celoslovenskou pôsobnosťou a iné. Len

niekoľko z týchto organizácií sa podpore sociálneho podnikania venuje cielene, žiadna z nich však sociálnych podnikateľov zo svojich programov nevyklučuje.

V roku 2019 medzi najviditeľnejšie vzdelávacie podujatia špecificky zamerané na podporu zručností v téme sociálneho podnikania určite patrili

- Akadémia sociálnej ekonomiky realizovaná v spolupráci Green Foundation, Slovenskej sporiteľne, a.s. a Nadácie Slovenskej sporiteľne. Gro aktivít Akadémie sa pohybuje v on-line priestore, Akadémia prevádzkuje web stránku o podnikaní neziskových organizácií, poskytuje dištančný on-line vzdelávací program pozostávajúci zo siedmych modulov a príležitostne realizuje semináre zamerané na špecifické témy.
- NGO Target realizovaný organizáciou Impact Hub s podporou Nadačného fondu Telecom. NGO Target je inkubačný program zameraný na podporu sociálneho podnikania a sociálnych inovácií.
- Social Impact Award realizovaný organizáciou MladíInfo s podporou Nadácie Slovenskej sporiteľne. Social Impact Award je medzinárodný vzdelávací a inkubačný program pre mladých ľudí, ktorí majú nápad, ako riešiť spoločenské problémy vo svojom okolí.
- Akadémia Rozbehn sa! Realizovaná s podporou viacerých donorov ponúkajúca viacero špecializovaných kurzov určených pre rôzne cieľové skupiny (napr. mladí ľudia, marketéri atď.) Zvlášť zaujímavý je program realizovaný v spolupráci s Banskobystrickým samosprávnym krajom s názvom „Rozbehn sa a zostaň v kraji!“, v rámci ktorého sú podporované iniciatívy mladých ľudí z Banskobystrického samosprávneho kraja s dôrazom na realizáciu projektov so sociálnym dopadom.

V roku 2019 boli na Slovensku tiež realizované viaceré projekty financované z prostriedkov Interreg Central Europe alebo Interreg Danube so špecifickým zameraním na podporu sociálneho podnikania alebo sociálnych inovácií v podnikaní. Realizátormi projektov na Slovensku boli Nadácia Pontis³⁷, Slovak Business Agency³⁸ a Centrum vedecko-technických informácií³⁹. V rámci projektov realizovaných Nadáciou Pontis a Slovak Business Agency bola v roku 2019 realizovaná séria vzdelávacích podujatí a vznikol on-line tréningový program. V rámci projektu realizovanom Centrom vedecko-technických informácií sa vzdelávací program realizovaný prezenčnou aj dištančnou formou v roku 2019 len pripravoval.

³⁷ Ide o projekt Socia(i)Maker, financovaný z prostriedkov Interreg Central Europe

³⁸ Ide o projekt SENSES, financovaný z prostriedkov Interreg Danube

³⁹ Ide o projekt CE Responsible, financovaný z prostriedkov Interreg Central Europe

Vlajková organizácia zameraná na podporu podnikania a rozvoj podnikateľských zručností na Slovensku je Slovak Business Agency (SBA). Táto do portfólia svojich aktivít postupne zahŕňa aj témy súvisiace so sociálnym podnikaním a akceleračné a inkubačné programy realizované prostredníctvom národného projektu financovaného z prostriedkov EŠIF "Národné podnikateľské centrum" sprístupňuje aj sociálnym podnikateľom. Jednou z aktivít, ktorá vytvorila azda najširší priestor pre podporu zručností sociálnych podnikateľov v roku 2019 bol program „Úľ nápadov,, realizovaný ako súčasť Akceleračného programu pre začínajúcich podnikateľov. Program trval 4 mesiace a bol prepojený s coworkingom. V roku 2019 bol realizovaný prvý turnus programu, program sa bude v pravidelných cykloch opakovať až do roku 2023.

Napriek zoznamu aktivít zameraných na rozvoj zručností potrebných pre sociálne podnikanie realizovaných v roku 2019, rozvoju zručností sa stále nevenuje dostatočná pozornosť a počet účastníkov podporných programov je možné počítať maximálne v desiatkach. Malý počet podporených jednotlivcov je spôsobený tak nedostatkom príležitostí pre rozvoj zručností, kapacitou možných účastníkov, ktorí na vzdelávanie obyčajne nemajú potrebné zdroje (či čas alebo peniaze), ako i nízkou mierou dopytu po týchto aktivitách medzi sociálnymi podnikateľmi.

V systéme formálneho vzdelávania témy súvisiace so sociálnym podnikaním nie sú súčasťou kurikula tak základných ako ani stredných škôl, téme je preto venovaná minimálna pozornosť. Ak sa téma sociálneho podnikania do prostredia základných a stredných škôl dostane, tak je to najmä prostredníctvom programov realizovaných organizáciami ako JA Slovensko (člen skupiny Junior Achievement Worldwide).

Situácia je trochu odlišná na vysokých školách, kde sa sociálne podnikanie a súvisiace témy každoročne posúvajú viac do centra pozornosti tak jednotlivých fakúlt, vysokoškolských učiteľov, ako i študentov. Za pioniera možno označiť Katedru sociálneho rozvoja a práce na Národohospodárskej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave, kde sa vyučuje samostatný voliteľný predmet Sociálne podnikanie. Téma sociálneho podnikania je však zahrnutá aj v študijnom programe „Verejná ekonomika a manažment“ realizovanom Ekonomickou fakultou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a v predmetoch zabezpečovaných Katedrou stratégie a podnikania na Fakulte manažmentu Univerzity Komenského v Bratislave.

Pracovníci Katedry stratégie a podnikania na Fakulte manažmentu Univerzity Komenského v Bratislave tiež zohrávajú výraznú úlohu vo výskume tém súvisiacich so sociálnym podnikaním, s dôrazom na tému merania sociálnych dopadov. Výskumu trendov sociálneho podnikania sa v roku 2019 tiež venoval Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied, ktorý okrem iného je aj súčasťou medzinárodnej

výskumnej siete zameranej na sociálne podnikanie EMES a Slovensko zastupuje v expertnej skupine EK pre sociálne podnikanie GECES.

Témam sociálneho podnikania sa vo svojom výskume venujú i vyššie uvedené – Národohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave a Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Analytické dokumenty v téme sociálneho podnikania v roku 2019 publikovala aj organizácia Slovak Business Agency (SBA, 2019) a viacero informačných dokumentov zverejnil Inštitút sociálnej ekonomiky prostredníctvom informačného portálu o sociálnom podnikaní⁴⁰, ktorý spravuje.

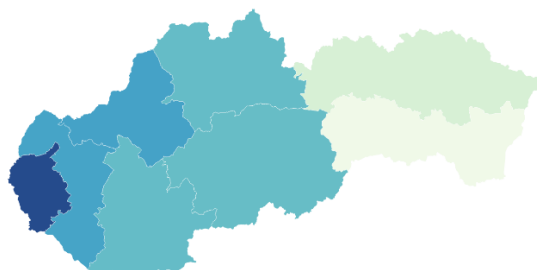
3. Charakteristiky sektora SP na Slovensku a regionálne špecifiká

3.1. Regionálne disparity

Slovenská republika patrí medzi krajiny, ktoré sú charakteristické významnou mierou regionálnych disparít. Podľa údajov Štatistického úradu, HDP na obyvateľa Bratislavského samosprávneho kraja dosahuje takmer 2,5-násobok hodnoty v krajine, zatiaľ čo HDP na obyvateľa Prešovského samosprávneho kraja dosahuje len 60 % národného priemeru.

Intenzitu regionálnych disparít je možné ilustrovať i mierou zamestnanosti, registrovanej nezamestnanosti a množstva ďalších regionálnych údajov, pričom najvyššia miera registrovanej nezamestnanosti je dlhodobo v juhovýchodných a východných okresoch Slovenska.

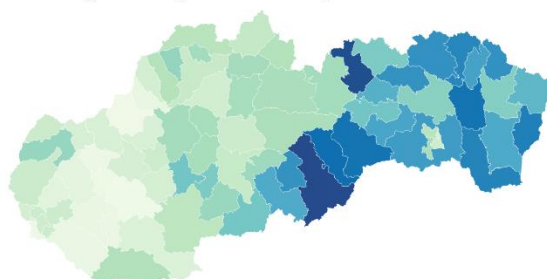
Miera zamestnanosti podľa VZPS

Zdroj: Štatistický úrad SR - Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 1: Miera zamestnanosti podľa VZPS ku 31.12.2019

Miera registrovanej nezamestnanosti podľa ÚPSVaR

Zdroj: Štatistika Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny SR - Mapa podľa: ZBGIS® - Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 2: Miera registrovanej nezamestnanosti ku 31.1.2019

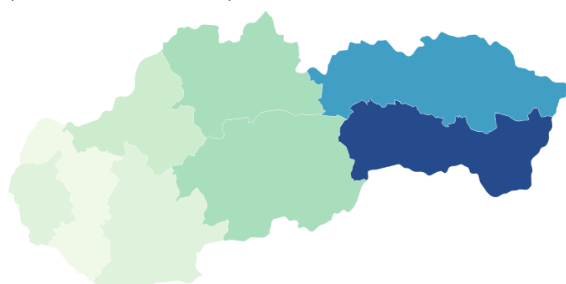
Regionálne disparity sú prítomné i v súvislosti s rozmiestnením sociálnych podnikov. V období od prijatia Zákona 112/2018 do konca roka 2019 bolo najviac sociálnych podnikov registrovaných na

⁴⁰ www.socialnaekonomika.sk

území Košického samosprávneho kraja. Podiel sociálnych podnikov registrovaných na území Košického samosprávneho kraja predstavoval až 40% všetkých, na celom Slovensku registrovaných sociálnych podnikov (21 z celkového počtu 51).

Na okresnej úrovni je v absolútnom počte RSP lídrom okres Michalovce s piatimi RSP v tesnom závесе s okresmi Rožňava a Spišská Nová Ves so štyrmi RSP v každom z okresov. Na opačnej strane ku koncu roka 2019 bolo stále 45 okres, v ktorých neexistoval ani jeden registrovaný sociálny podnik.

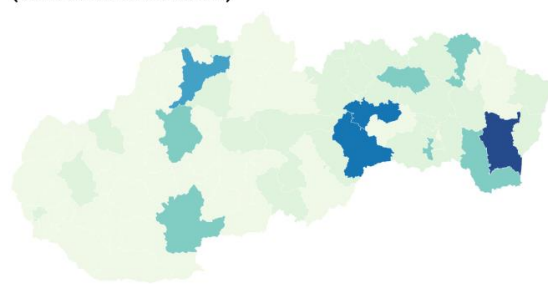
**Počet registrovaných sociálnych podnikov na úrovni VÚC
(obdobie do 31.12.2019)**

Zdroj: Register soc.podnikov MPSVaR - Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 5: Počet RSP ku 31.12.2019 na úrovni okresu

**Počet registrovaných sociálnych podnikov na úrovni okresu
(obdobie do 31.12.2019)**

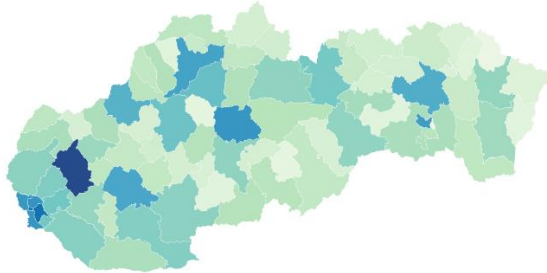
Zdroj: Register soc.podnikov MPSVaR - Mapa podľa: ZBGIS® - Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 6: Počet RSP ku 31.12.2019 na úrovni okresu

Vysoká miera ochoty registrovať sociálne podniky v Košickom samosprávnom kraji môže byť podmienená nedostatkom iných pracovných príležitostí v kraji, rovnako môže byť i výsledkom práce regionálneho centra sociálnej ekonomiky v Košiciach, ktoré bolo založené medzi prvými. Môže však indikovať i vyššiu hustotu subjektov pripravených transformovať sa na registrovaný sociálny podnik. Hypotéza o vyššej hustote pripravených subjektov na základe analýzy administratívnych dát bola potvrdená len čiastočne. Nepotvrdila sa v súvislosti s organizáciami neziskového sektora⁴¹, ktorých počet sa v okresoch s najvyšším počtom registrovaných sociálnych podnikov pohybuje okolo priemeru SR (okres Michalovce so 186 organizáciami, okres Rožňava s 219 organizáciami a okres Spišská Nová Ves so 177 organizáciami voči priemeru Slovenska so 188,5 organizáciami v okrese) pričom najvyšší počet registrovaných prijímateľov 2% bol v roku 2019 v okrese Trnava (s počtom až 831).

⁴¹ Zohľadňované boli organizácie zapísané v zozname prijímateľov 2%, registrácia medzi prijímateľmi 2% môže znamenať indikátor aktivity organizácie. Je však potrebné spomenúť, že akceptácia tohoto indikátora predstavuje aj viaceré riziká (viď kapitola o počte sociálnych podnikov)

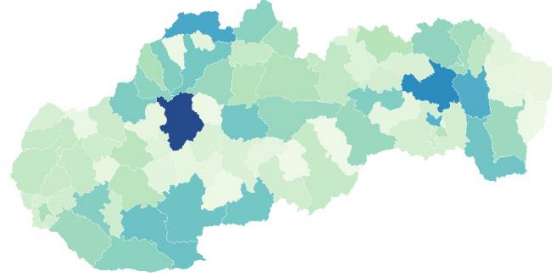
Počet prijímateľov 2% v okrese (rok 2019)

Zdroj: Finstat · Mapa podľa: ZBGIS® · Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 4: Počet prijímateľov 2% v okrese

Počet chránených dielni v okrese (obdobie ku 31.12.2019)

Zdroj: Ústredie práce, soc. vecí a práce SR · Mapa podľa: ZBGIS® · Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 5: Počet chránených dielni v okrese

Hypotéza však platí v súvislosti s chránenými dielňami, ktorých počet sa v okresoch s najvyšším počtom registrovaných sociálnych podnikov pohybuje nad národným priemerom (okres Michalovce s 29 chránenými dielňami, okres Rožňava s 30 chránenými dielňami a okres Spišská Nová Ves s 38 chránenými dielňami voči priemeru Slovenska s 23,2 chránenými dielňami v okrese, pričom najvyšší počet chránených dielni, až 125, bol v roku 2019 v okrese Prievidza). Je teda možné predpokladať, že hustota chránených dielni, teda subjektov zameraných na pracovnú integráciu ľudí so zdravotným postihnutím, je dobrou predispozíciou pre rast počtu registrovaných sociálnych podnikov v okrese.

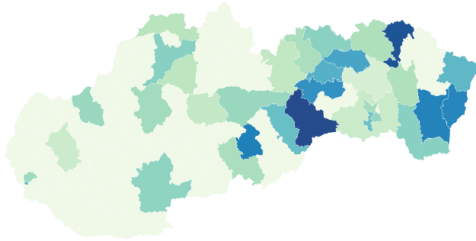
Vzhľadom na rozličnú veľkosť a hustotu obyvateľstva v jednotlivých okresoch, ilustrácia na základe absolútneho počtu registrovaných subjektov nemusí podať presnú informáciu. V prípade, ak nie je do úvahy braný absolútny počet registrovaných subjektov, ale počet registrovaných subjektov na 10 000 obyvateľov v okrese, farebné zobrazenie máp sa čiastočne zmení.

V kategórii počet registrovaných podnikov na 10 000 obyvateľov, sa do vedenia dostávajú malé okresy ako Svidník (0,6 RSP na 10 000 obyvateľov), Poltár (0,46 RSP na 10 000 obyvateľov) alebo Snina (0,43 RSP na 10 000 obyvateľov), pričom prvenstvo sa presúva do okresu Rožňava (0,6 RSP na 10 000 obyvateľov) a Michalovce klesajú na 4. miesto v poradí (0,45 RSP na 10 000 obyvateľov) a Spišská Nová Ves na 6. miesto (0,45 RSP na 10 000 obyvateľov). Vzhľadom na stále nízky počet registrovaných sociálnych podnikov v roku 2019 sú jednotlivé hodnoty stále zanedbateľné, avšak mapa ilustrujúca hustotu sociálnych podnikov v pomere ku počtu obyvateľov okresu vykazuje vyššiu mieru zhody s mapou ilustrujúcou mieru registrovanej nezamestnanosti.

Pri zohľadnení počtu subjektov na počet obyvateľov v okrese sa mapa rovnakým smerom mení aj v prípade chránených dielni. Okresy s najvyšším počtom registrovaných sociálnych podnikov však stále prekračujú národný priemer i v počte chránených dielni na počet obyvateľov v okrese. Prvenstvo v počte chránených dielni na počet obyvateľov však zostáva v tradične baníckych okresoch (Prievidza

a Veľký Krtíš), kde je miera výskytu získaných zdravotných postihnutí v porovnaní so zvyškom Slovenska vyššia.

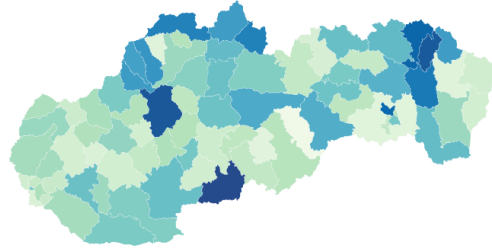
Počet registrovaných soc.podnikov na 10 000 obyvateľov v okrese (ku 31.12.2019)

Zdroj: Prepočet autorky podľa údajov MPSVaR SR • Mapa podľa: ZBGIS® • Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 6: Počet RSP na 10 000 obyvateľov v okrese

Počet chránených dielni na 10 000 obyvateľov v okrese (ku 31.12.2019)

Zdroj: Prepočet autorky podľa údajov MPSVaR SR • Mapa podľa: ZBGIS® • Vytvorené pomocou Datawrapper

Mapa 7: Počet chránených dielni na 10 000 obyvateľov v okrese

So snahou znižovať regionálne rozdiely bol v roku 2015 prijatý Zákon 336/2015 Z.z. o podpore najmenej rozvinutých okresov. Okresy zaradené do zoznamu najmenej rozvinutých okresov majú možnosť získať tzv. regionálny príspevok. Tento je určený na implementáciu projektov realizovaných v zmysle schválených akčných plánov rozvoja okresu. Do zoznamu najmenej rozvinutých regiónov je zaradený každý okres, v ktorom v období za aspoň deväť kalendárnych štvrtrokov počas predchádzajúcich dvanástich, po sebe nasledujúcich kalendárnych štvrtrokov bola miera registrovanej nezamestnanosti vyššia ako 1,5-násobok priemernej miery evidovanej nezamestnanosti v Slovenskej republike za rovnaké obdobie a zároveň dosiahla aspoň 8%. V roku 2019 bolo do zoznamu najmenej rozvinutých regiónov zaradených 20 okresov, všetky sa nachádzajú na území Košického, Prešovského a Banskobystrického kraja.

V politike podpory najmenej rozvinutých regiónov je sociálne podnikanie vnímané ako dôležitý nástroj pre podporu a rozvoj miestnej zamestnanosti a téma podpory sociálneho podnikania je explicitne spomenutá v každom z rozvojových plánov, pričom sa počíta so vznikom 86 sociálnych podnikov, z ktorých 81 by malo vzniknúť do konca roka 2020. V prípade akčných plánov schválených v roku 2016 je vo väčšine prípadov uvedený aj zoznam obcí, kde by sociálne podniky mali vzniknúť. Na základe dostupných informácií je možné predpokladať, že v prípade všetkých sa plánuje so vznikom obecných sociálnych podnikov. Prekrytie sociálnych podnikov vymenovaných v jednotlivých akčných plánoch so zoznamom registrovaných sociálnych podnikov je pomerne nízke a v roku 2019 bola zhoda oboch zoznamov len v piatich prípadoch, konkrétne Thermotav, s.r.o. Veľaty; Stráne Invest RSP, s.r.o.; Sociálny podnik obce Slavošovce, s.r.o.; Obecná prevádzkareň, s.r.o. Jablonov r. s. p.; Mestský sociálny podnik, s.r.o. Jelšava a Mestský podnik Snina, s.r.o.. Na základe informácií z terénu je však možné predpokladať, že minimálne ďalších 7 podnikov pripravovalo registráciu v roku 2020.

3.2. Dominantná orientácia na pracovnú integráciu

Konceptualizácia sociálneho podnikania v akčných plánoch najmenej rozvinutých okresov je jeden z ďalších dôkazov, že sociálne podnikanie na Slovensku je vnímané takmer výlučne cez prizmu pracovnej integrácie. V prijatých akčných plánoch je sociálne podnikanie spájané výlučne s pracovnou integráciou, zvyšovaním zamestnanosti a tvorbou pracovných miest na miestnej úrovni. Nie je zložitá nájsť ani formulácie, ktoré potvrdzujú stereotypné vnímanie sociálneho podnikania v súvislosti so zvyšovaním zamestnanosti len ľudí z prostredia MRK.

Akčné plány najmenej rozvinutých okresov sú výsledkom konsenzuálnej dohody miestnych rozvojových rád a sú prijaté vládou SR. Zúženie sociálneho podnikania v akčných plánoch na tému pracovnej integrácie je vzhľadom na ciele jednotlivých akčných plánov možné považovať za legitímne. Problémom je však absencia akýchkoľvek iných dokumentov vytvorených a prijatých v tak širokom fóre zúčastnených hráčov, ktoré by sociálne podnikanie vsadilo do kontextu iných tém, akým je len pracovná integrácia a vnímanie sociálneho podnikania by sa rozšírilo i o iné oblasti.

Otázka zúženého poňatia sociálneho podnikania a jeho exkluzívne spájanie s témou pracovnej integrácie je na Slovensku prítomná dlhodobo. Ako je uvedené v predchádzajúcich častiach textu, dôvody možno hľadať v legislatívnom ukotvení prvej právnej definície sociálneho podniku v Zákone o službách zamestnanosti, čo debatu o sociálnom podnikaní následne formovalo. K situácii neprispieva ani fakt, že Zákon 112/2018 je výsledkom práce Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, ktoré v roku 2019 Zákon 112/2018 aktívne komunikovalo. Je prirodzené, že ho komunikovalo prostredníctvom tém vo vlastnej gescii, teda i ako efektívny nástroj na zvyšovanie zamestnanosti.

Zostáva však stále rozčarovaním, že napriek existujúcim možnostiam sa vo výraznejšej miere nezačali objavovať i sociálne podniky aktívne aj v iných témach, akou je práve zamestnanosť. Do konca roku 2019 nebol registrovaný žiaden sociálny podnik bývania a štatút „iného“ sociálneho podniku získala len jedna organizácia, ktorá ho však kombinuje so štatútom integračného podniku.

Dôvodom slabej prezentácie iných, ako integračných sociálnych podnikov, môže byť nízka miera seba-identifikácie neregistrovaných sociálnych podnikov so sektorom sociálneho podnikania. Organizácie, ktoré vykazujú všetky charakteristiky sociálneho podniku, avšak nevenujú sa pracovnej integrácii, sa ako sociálne podniky obyčajne neoznačujú. Často argumentujú, že nemôžu byť sociálnym podnikom, nakoľko nezamestnávajú žiadne znevýhodnené a/alebo zraniteľné osoby. Iné argumentujú, že v okolí nemajú žiadne rómske osídlenia, takže sa nepotrebujú registrovať ako sociálne podniky. Oba argumenty sú samozrejme nesprávne, sú však zakorenené v naratívoch, v ktorých je sociálne podnikanie rámcované najčastejšie – teda sociálne podnikanie ako nástroj pre zamestnanosť ťažko

zamestnateľných, prípadne nástroj na zlepšovanie situácie v marginalizovaných rómskych komunitách, ale prioritne prostredníctvom zvyšovania zamestnanosti.

Komunikácia sociálneho podnikania sa ocitla v kruhu. Najčastejšie komunikovanou témou v súvislosti so sociálnym podnikaním je pracovná integrácia, prípadne zvyšovanie zamestnanosti ľudí z prostredia MRK, na základe čoho neregistrované, de facto, sociálne podniky, môžu ľahko nadobudnúť pocit, že iné témy sa v sociálnom podnikaní neobjavujú. Tieto organizácie preto svoju činnosť, aj keď je často v plnom súlade s princípmi sociálneho podnikania, ako sociálne podnikanie neprezentujú. Následne chýbajú modelové príklady dobrej praxe sociálnych podnikov v iných témach, akou je len zamestnanosť.

Dominantná orientácia na pracovnú integráciu môže byť vo veľkej miere podmienená i prístupom ku finančným zdrojom. V roku 2019 de facto jediná finančná podpora vyplácaná systematickým spôsobom bola určená pre sociálne podniky pracovnej integrácie. Sociálne podniky zamerané na pracovnú integráciu teda mali konkrétnu motiváciu sa ku sociálnemu podnikaniu jednoznačne hlásiť, čo mnohé potvrdili aj registráciou v zmysle Zákona 112/2018. V prípade sociálnych podnikov bývania a iných podnikov takáto motivácia neexistovala, organizácie teda nepociťovali silnú potrebu sa so sociálnym podnikaním identifikovať a svoju činnosť prezentovať ako sociálne podnikanie.

Je teda možné tvrdiť, že existencia dostupných podporných nástrojov výrazne ovplyvňuje ochotu identifikovať svoju činnosť so sociálnym podnikaním a rozvoj sociálneho podnikania na Slovensku je významne ovplyvnený prístupom k finančným zdrojom. Je možné tvrdiť, že situácia je podobná vo všetkých nových členských krajinách EÚ, kde podpora Európskeho sociálneho fondu a možnosť získať finančnú podporu je často hlavným argumentom pre založenie a prevádzkovanie sociálneho podniku (EC, 2020).

3.3. Fenomén obecného sociálneho podnikania

Jednou z najviac viditeľných foriem sociálnych podnikov na Slovensku sú určite sociálne podniky založené samosprávou, teda tzv. obecné sociálne podniky. Z pohľadu teórie sociálneho podnikania ide o formu sociálneho podnikania, ktorá je považovaná za hraničnú (EK, 2020), nakoľko je významne ovplyvnená orgánom verejnej správy – teda samosprávou, čo okrem iného môže negatívne ovplyvňovať spravodlivú hospodársku súťaž.

Obecné sociálne podnikanie je však potrebné vnímať v kontexte miestnych podmienok a charakteristík Slovenska. Slovenská republika, ako je uvedené vyššie, patrí medzi krajiny s najvyššou mierou regionálnych rozdielov, pričom okresy východnej a juhovýchodnej časti Slovenska za zvyškom

Slovenska významne zaostávajú a trpia dopadmi negatívneho migračného salda, ako i slabou ekonomickou výkonnosťou. Mnohé oblasti trpia tiež dopadmi tzv. inštitucionálnej prázdnoty (Škobla et al., 2018), kedy v oblasti neexistuje dostatok inštitúcií schopných kontinuálne zabezpečovať ekonomický a sociálny rozvoj. Tiež je potrebné zohľadniť dlhodobu nestabilnú situáciu neziskového sektora, tradičného nositeľa princípov sociálneho podnikania, ktorý v mnohých regiónoch Slovenska nie je zastúpený a nevyrovnanú hustotu podnikateľských subjektov, ktorá v najzaostalejších oblastiach v porovnaní s priemerom Slovenska tiež zaostáva.

Napriek tomu, že územno-správne členenie Slovenskej republiky rozdrobené do 2 927⁴² obcí, z ktorých až 92% má menej ako 3 000 obyvateľov, je predmetom častej a oprávnenej kritiky (IFP, 2017), miestna samospráva v mnohých oblastiach predstavuje pre miestnych obyvateľov jedinou priamo dostupnú formálnu inštitúciu. Je preto prirodzené, že ľudia v núdzi sa na obecný úrad často obracajú aj s otázkami a požiadavkami, ktoré do kompetencií miestnej samosprávy na Slovensku nepatria. Žiadosť o zamestnanie je jednou z mnohých takýchto požiadaviek.

Vznik a prevádzka obecného sociálneho podniku je v mnohých prípadoch prirodzenou reakciou angažovanej miestnej samosprávy na riešenie miestnych výziev. Prevádzkovanie obecného sociálneho podniku nevychádza z plnenia akejkoľvek, či priamej alebo prenesenej, kompetencie miestnej samosprávy. Založenie a prevádzkovanie sociálneho podniku je možné považovať za príklad sociálnej inovácie v riadení obce a riešení problémov obce. Koncept obecného sociálneho podniku v plnej miere korešponduje s definíciou sociálnej inovácie, ktorá hovorí, že sociálna inovácia je „nové riešenie sociálneho problému, ktoré je účinnejšie, efektívnejšie, trvalo udržateľnejšie alebo spravodlivejšie ako existujúce riešenie, a pri ktorom vzniká hodnota primárne pre spoločnosť ako celok, a nie pre jednotlivcov.“ (James et al., 2008 in Mészáros, 2017).

V súvislosti so zakladaním obecných sociálnych podnikov je v teréne možné vypožorovať dva hlavné typy motivácie. Tieto sa vzájomne určite nevyklučujú a práve naopak, často sa prelínajú. Vznik jednej skupiny obecných sociálnych podnikov je podmienený snahou šetriť finančné prostriedky obce a časť kompetencií zabezpečovať prostredníctvom obecného sociálneho podniku, ktorý je priamo kontrolovaný obcou. Často ide o úpravu a správu miestnych komunikácií, údržbu a úpravu miestnej zelene, aktivity súvisiace s manažmentom odpadu a podobne. Podpora miestnej zamestnanosti je v tomto prípade najmä pozitívnou externalitou, ktorú založenie obecného sociálneho podniku so sebou prináša. V prípade druhej skupiny je hlavným cieľom vytvoriť pracovné miesta a zvýšiť mieru miestnej zamestnanosti. Činnosť obecného sociálneho podniku sa hľadá až následne, hlavným cieľom je vytvoriť X pracovných miest. Samozrejme nie je vylúčené, že činnosť tohto obecného sociálneho

⁴² Do uvedeného počtu je započítaných 17 mestských častí Bratislavy a 22 mestských častí Košíc

podniku je identická s prvým typom (teda napr. úprava a správa miestnych komunikácií) a v prípade prvého typu sociálneho podniku je v konečnom dôsledku tiež zamestnaných X ľudí, motivácia vzniku a prevádzkovania obecného sociálneho podniku sa však odlišuje.

V teréne je možné nájsť len málo obecných sociálnych podnikov, ktorých vznik vychádzal z iného druhu motivácie. Dobrým príkladom je napr. obecný sociálny podnik v obci Rejdová v okrese Rožňava, Rejdovka, s.r.o., ktorý vznikol v snahe zachrániť tradíciu vyšívania rejdovských krojov. Hlavnou činnosťou obecného sociálneho podniku je šitie a vyšívanie miestnych krojov, hlavným odberateľom sú folklórne súbory z celého Slovenska. V obecnom sociálnom podniku bolo ku koncu roka 2019 zamestnaných 6 miestnych žien. Tradícia vyšívania je v obci programovo zachovávaná, v rámci výkonu aktivačných prác boli v minulosti realizované kurzy vyšívania, vďaka ktorým má vedenie obce dobrý prehľad o zručnostiach miestnych žien, ktoré by mohli byť v obecnom sociálnom podniku potenciálne zamestnané.

Obecné sociálne podniky však nie sú v každom prípade len úspechom. Rozvoj viacerých obecných sociálnych podnikov je limitovaný nedostatočnou mierou podnikateľských zručností alebo podnikateľským plánom, ktorý je kopírovaný z iného, úspešného, obecného sociálneho podniku, avšak nie je replikovateľný v novom prostredí, nakoľko kontext každej obce je iný. Činnosť mnohých obecných sociálnych podnikov sa sústreďuje na stavebnú činnosť alebo správu miestnych komunikácií a úpravu zelene. Nie je výnimkou ak susediace alebo blízke obce založia obecný sociálny podnik s rovnakým predmetom podnikania bez toho aby existoval dostatočný dopyt po uvedených tovaroch a službách, vďaka čomu si vzájomne konkurujú a ich podnikateľský potenciál sa oslabuje.

Problémom obecných sociálnych podnikov je aj príliš častá orientácia na vnútorné potreby obce, pričom obecný sociálny podnik svojimi službami a/alebo tovarmi nevstupuje na reálny trh a jediným zákazníkom je samotný obecný úrad. V prípade viacerých obecných sociálnych podnikov je ich existencia vo forme sociálneho podniku diskutabilná. Ide o obecné sociálne podniky, ktoré nemajú ambíciu podnikáť. Ich cieľom je zabezpečovanie konkrétnych úloh pre vlastnú obec, pričom obecný sociálny podnik nemá záujem prekročiť hranice vlastnej obce a svoje služby ponúkať aj iným zákazníkom, napr. okolitým obciam. Ide o aktivity ako napr. donáška obedov pre seniorov alebo roznášanie obecnej pošty pre obyvateľov, ktorí majú adresu na obecnom úrade. Je teda otázne, či založenie obecného sociálneho podniku je pre zabezpečenie uvedených služieb tou najvhodnejšou formou a či je poskytovanie uvedených služieb naozaj potrebné tlačiť do kategórie podnikania.

Častým argumentom pre založenie obecného sociálneho podniku je možnosť získať prístup ku dotáciám. V prípade sociálnych podnikov integračného typu registrovaných v zmysle Zákona 112/2018 to v roku 2019 bola dotácia na mzdu znevýhodnených a zraniteľných zamestnancov, v prípade

sociálnych podnikov založených v zmysle akčných plánov najmenej rozvinutých okresov to mohol byť aj regionálny príspevok. Je pochopiteľné a v plnej miere legitímne, že viaceré obce o založenie a prevádzkovanie obecného sociálneho podniku mali záujem a to i napriek absencii silného podnikateľského plánu a silnej orientácii na poskytovanie služieb len pre vlastnú obec. Vytvorenie obecného sociálneho podniku je v prípade takýchto obcí možné hodnotiť ako účelové a umelé. Otázkou preto zostáva, či by nebolo vhodné vytvoriť nový nástroj aktívnej politiky trhu práce, určený výhradne pre obce, ktorý by svojou podstatou bol veľmi podobný sociálnemu podniku, avšak nevyžadoval by podnikateľský element a aktívne pôsobenie na trhu.

Kritici obecného sociálneho podnikania tiež argumentujú nerovnou súťažou, v rámci ktorej môžu obecné sociálne podniky byť v obstarávaní realizovaných obcou zvýhodňované pred inými podnikateľskými subjektmi. Preto napríklad v Českej republike, kde síce nie je sociálne podnikanie legislatívne upravené, avšak existuje všeobecne akceptovaná definícia sociálneho podniku, obec (miestna samospráva) nemôže vlastniť alebo inak majetkovo kontrolovať viac ako 49% subjektu, ktorý sa za sociálny podnik považuje.

Príbehy obecných sociálnych podnikov, ktoré sú považované za úspešné, však obavy kritikov nepotvrdzujú. Práve naopak, vo viacerých prípadoch obecný sociálny podnik plní úlohu silného podporovateľa podnikania v obci. V niektorých prípadoch, príkladom je napr. obecný podnik v Spišskom Hrhove, obecný sociálny podnik plní funkciu aj akéhosi podnikateľského inkubátora, kedy konkrétna prevádzka je rozbehnutá obecným sociálnym podnikom a následne, v prípade záujmu zamestnancov prevádzky, prepustená do správy bývalých zamestnancov. Jednotlivci, ktorí do obecného sociálneho podniku nastupujú v pozícii znevýhodnených zamestnancov z obecného sociálneho podniku odchádzajú ako podnikatelia (samostatne zárobkovo činné osoby) – prevádzkovatelia služieb, v ktorých ešte nedávno figurovali ako zamestnanci. Uvedený model však tiež nie je možné považovať za univerzálny a všeobecne replikovateľný. Prechod z pozície zamestnanca do úlohy samostatne zárobkovo činné osoby predstavuje veľkú zmenu, ktorú nie každý jednotlivec dokáže zvládnuť úspešne. Uvedený model je preto potrebné aplikovať maximálne citlivo, s ohľadom na schopnosti a záujem zapojených jednotlivcov.

Ďalším príkladom je obecný sociálny podnik v Raslaviciach, ktorý svojou činnosťou podporuje uplatňovanie princípov cirkulárnej ekonomiky v obci a podporuje ekosystém sociálneho podnikania. Výhodou, ktorú obecné sociálne podniky v porovnaní s inými sociálnymi podnikmi alebo inými podnikateľskými subjektmi majú, sú ich širšie možnosti pre podporu miestneho ekosystému sociálnej ekonomiky, vďaka čomu sa obecný sociálny podnik, v porovnaní s inými subjektmi, môže rýchlejšie začleniť do už existujúcich štruktúr a vytvoriť si podmienky pre svoj rýchly rast. Toto však dokážu len

niektoré z existujúcich obecných sociálnych podnikov a pravdepodobne ide o tému, ktorej by sa obecné sociálne podniky, ale i samosprávy podporujúce obecné sociálne podnikanie, mali viac venovať.

4. Perspektívy rozvoja

Prichádzajúca ekonomická kríza je pre sociálne podnikanie tak príležitosťou, ako i ohrozením. Očakávaný nárast nezamestnanosti a rezervovanosť zamestnávateľov v tvorbe nových pracovných miest pre sociálne podniky pracovnej integrácie predstavuje príležitosť rastu, diverzifikácie znevýhodnených a zraniteľných zamestnancov, ako i vytváranie nových obchodných príležitostí. Medzi jednotlivcami hľadajúcimi si prácu sa ocitne množstvo ľudí pripravených pracovať a ihneď po nástupe podávať plné pracovné výkony. Toto môže jednotlivým sociálnym podnikom čiastočne uľahčiť situáciu a znížiť náklady spojené s adaptačným procesom a podporou zručností znevýhodnených a/alebo zraniteľných zamestnancov. Je možné predpokladať, že sociálne podniky budú menej narážať na problém nedostatku vhodných zamestnancov v zmysle známeho „nie sú ľudia“. Na druhej strane, dostatočná ponuka možných zamestnancov predstavuje riziko tzv. „creamingu“, teda situácie, kedy sa sociálne podniky začnú vo väčšej miere sústreďovať na zamestnávanie ľudí, ktorí by v čase ekonomického rastu nemali problém s nájdením a udržaním si pracovného miesta na otvorenom trhu práce, zatiaľ čo tí, ktorí sú od trhu práce najviac vzdialení sa ku zamestnaniu v sociálnom podniku nedostanú. Napriek tomu, že sociálne podniky by zamestnávali ľudí formálne napĺňajúcich definíciu znevýhodnenia alebo zraniteľnosti, legitimita a etický záväzok sociálnych podnikov pracovnej integrácie by boli ohrozené.

Riziko, ktorému sociálne podniky v čase prichádzajúcej economickej krízy môžu čeliť, je i zníženie alebo zrušenie finančnej podpory z najrôznejších verejných a súkromných zdrojov, ktorá je pre rozbeh a fungovanie sociálnych podnikov kľúčová, avšak v čase economickej krízy musí byť presmerovaná na iné priority. Na druhej strane, obmedzený rozsah finančnej podpory síce pre mnohé zo sociálnych podnikov môže znamenať koniec činnosti, ďalšie však prinúti hľadať nový výrobný program alebo predmet činnosti, vďaka čomu tieto sociálne podniky môžu z krízy vyjsť silnejšie ako do nej vošli. Pre časť sociálnych podnikov teda kríza bude predstavovať povestnú príležitosť, pre iné však bude fatálna. V tomto momente nie je možné odhadnúť, aký bude pomer.

Napriek dohadom o rozsahu prichádzajúcej economickej krízy a jej dopadov na sociálne podnikanie na Slovensku, aktuálne existuje viacero tém, ktorými je potrebné sa v súvislosti so sociálnym podnikaním na Slovensku zaoberať. Ide najmä o témy súvisiace s kapacitou sociálnych podnikov zapájať tých, ktorí

sociálne podniky najviac potrebujú, s mierou zapojenia miestnej a regionálnej samosprávy, vplyvom aktívnej politiky trhu práce na sociálne podnikanie pracovnej integrácie alebo vplyvom inej legislatívy na sociálne podnikanie na Slovensku. Väčšina z uvedených tém sa týka práve sociálnych podnikov pracovnej integrácie, ktoré sú na Slovensku najčastejšie, je preto prirodzené, že im je venovaná najväčšia pozornosť.

4.1. Vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti verzus pracovná sila zo zahraničia

Podľa údajov Inštitútu finančnej politiky až každé tretie novovytvorené pracovné miesto na Slovensku bolo v roku 2018 obsadené zahraničným pracovníkom (MF SR, 2019). Zamestnávanie pracovníkov zo zahraničia možno považovať za prirodzenú reakciu zamestnávateľov na nedostatok kvalifikovanej domácej pracovnej sily. Na druhej strane, ku koncu roka 2019 bolo v registri uchádzačov o zamestnanie vedených takmer 165 500 osôb⁴³, z ktorých takmer 57 500 bolo v registri vedených viac ako 12 mesiacov⁴⁴. Vysoká miera dlhodobej nezamestnanosti patrí k vážnym socio-ekonomickým otázkam Slovenska a v roku 2019 dosiahla druhú najvyššiu úroveň spomedzi krajín EU28⁴⁵.

Napriek tomu, že každá z týchto osôb môže byť potenciálnym zamestnancom integračného sociálneho podniku, viacero z registrovaných sociálnych podnikov v roku 2019 narážalo na neschopnosť získať nových znevýhodnených zamestnancov, čo predstavovalo aj jednu z hlavných prekážok rozvoja konkrétnych sociálnych podnikov.

Najčastejšie opakovaným dôvodom nezájmu o zamestnanie je vysoká dlhová zaťaženosť a hrozba exekúcie v prípade získania štandardnej pracovnej zmluvy. V zmysle aktuálne platného exekučného poriadku⁴⁶ zrážky zo mzdy môžu byť vykonané až do výšky súčtu tzv. nepostihnuteľnej sumy⁴⁷ a tretiny mzdy po odpočítaní povinných platieb (okrem osobitných prípadov definovaných §71 Exekučného poriadku, kedy môžu byť zrazené až dve tretiny).

Čiastočné riešenie vedúce ku zníženiu dlhového zaťaženia priniesla novela Zákona 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov z marca 2017, ktorá zásadne zjednodušila proces tzv. osobného bankrotu. V roku 2019 bol nárok na osobný bankrot priznaný cca 16 000 osobám. Avšak pri počte 137 883⁴⁸ exekučných konaní začatých len v roku 2018 (z uvedeného

⁴³ Vid' štatistika UPSVaR

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Eurostat (lfsq_upgal)

⁴⁶ Zákon č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti a o zmene a doplnení ďalších zákonov

⁴⁷ do 30.6.2020 to je 210,20 eura na povinnú a 52,55 eura na každú ďalšiu vyživovanú osobu

⁴⁸ Počet exekúcií zahŕňa aj počet exekúcií voči právnickým osobám

počtu bolo v roku 2018 ukončených 27 954 konaní⁴⁹ je počet osobných bankrotov stále nízky a mieru dlhového zaťaženia jednotlivcov je stále možné považovať za prekážku ich vstupu na trh práce.

Pracovná skupina iniciovaná v roku 2019 organizáciou Človek v organizácii zameraná na podporu zamestnanosti ľudí z prostredia marginalizovaných rómskych komunit preto navrhuje zriadenie špeciálneho režimu zrážok zo mzdy pre znevýhodnených zamestnancov sociálnych podnikov, prostredníctvom ktorého by bola zrážaná nižšia suma. Využitie možnosti nižšej splátky je potrebné podmieniť účasťou na programoch finančnej gramotnosti. Aby sa zamestnanie v integračnom sociálnom podniku stalo pre ľudí čeliacich exekúciám atraktívne, je potrebné zabezpečiť, aby model nižších splátok bol dostupný len pre znevýhodnených a zraniteľných zamestnancov integračných sociálnych podnikov.

V súvislosti s prípravou pracovnej sily pre zamestnávateľov na otvorenom trhu práce, ktorí sa aktuálne spoliehajú najmä na import pracovníkov zo zahraničia, sa sociálne podniky pracovnej integrácie zatiaľ neetablovali ako relevantný partner. Kontakty sociálnych podnikov s bežnými zamestnávateľmi v súvislosti s prípravou pracovníkov tiež nie sú bežné a doposiaľ fungujú najmä na ad-hoc úrovni. V roku 2019 sa nepodarilo nájsť žiaden integračný sociálny podnik, ktorý formálne uzatvoril dlhodobú a na princípoch partnerstva postavenú spoluprácu, zameranú na prípravu zamestnancov, ktorí pred svojim nástupom do sociálneho podniku boli znevýhodnenými alebo zraniteľnými osobami.

Pre uľahčenie spolupráce medzi integračnými sociálnymi podnikmi a bežnými zamestnávateľmi, pre ktorých sociálne podniky môžu pripravovať zamestnancov, môže slúžiť nástroj aktívnych opatrení trhu práce vedený pod §53f s názvom „Umiestňovací príspevok integračnému podniku“. Prostredníctvom tohto môže integračný sociálny podnik získať finančnú kompenzáciu, ktorou môže pokryť náklady spojené s prípravou, umiestňovaním a udrжанím znevýhodneného zamestnanca na novom pracovisku.

Podľa údajov ÚPSVaR, v roku 2019 bola zaevidovaná len jedna žiadosť na vyplatenie tohto príspevku. Dôvod nízkeho záujmu o príspevok je možné hľadať tak v trvaní obdobia od prijatia Zákona 112/2018, ktoré bolo príliš krátke na plné využívanie tohto príspevku, avšak i v nastavení integračných podnikov v súvislosti so svojou personálnou stratégiou. Na základe informácií z terénu je možné tvrdiť, že integračné sociálne podniky sa snažia na prácu pripravených zamestnancov v sociálnom podniku udržať čo najdlhšie. Umiestňovanie znevýhodnených zamestnancov a ich sprevádzanie na otvorenom trhu je pre integračné sociálne podniky aktuálne druhoradá, v mnohých prípadoch až nezaujímavá úloha.

⁴⁹ vid'. Správa o činnosti Slovenskej komory exekútorov a o činnosti súdnych exekútorov za rok 2018

Je preto potrebné upozorňovať, že primárnou úlohou integračných sociálnych podnikov by nemalo byť dlhodobým zamestnávateľom, ktorý znevýhodneného zamestnanca bude zamestnávať až do jeho odchodu na dôchodok, prípadne do vyčerpania možnosti poberať na znevýhodneného zamestnanca príspevok. Integračné sociálne podniky by sa mali viac sústrediť na úlohu prostredníka medzi stavom znevýhodnenia a stavom plnohodnotného zamestnanca na otvorenom trhu práce. Obdobie zamestnania v integračnom sociálnom podniku by teda nemalo byť vnímané ako obdobie bežného zamestnania, ale ako obdobie, počas ktorého sa znevýhodnenie zamestnanca odstráni, alebo aspoň eliminuje do takej miery, aby nepredstavovalo prekážku vstupu znevýhodneného zamestnanca na otvorený trh práce.

Vysoká miera zadlženia nepochybne patrí medzi prekážky brániace vstupu na trh práce, rovnako ako nízka miera vzdelania a zručností, slabá dostupnosť podporných organizácií, nízka miera dostupnosti sociálnych služieb⁵⁰ alebo nestabilné bývanie. Štát by mal preto vytvoriť nástroje, ktoré posilnia možnosti integračných sociálnych podnikov v odstraňovaní týchto prekážok, vďaka čomu integračné sociálne podniky nebudú iba zamestnávateľom ťažko zamestnateľných jednotlivcov, ale na pracovnú integráciu svojich znevýhodnených zamestnancov budú nahliadať komplexne a s dôrazom na odstraňovanie dôvodov a prekážok, ktoré týmto ľuďom bránia vstúpiť na otvorený trh práce.

4.2. Zapájanie ľudí najviac vzdialených od trhu práce

Sociálne podniky sa snažia spojiť podnikateľský a sociálny aspekt nazerania na svet, čo nie je vždy jednoduché. Sociálny podnik pracovnej integrácie je často konfrontovaný s dilemou, či zamestnať človeka, ktorý síce napĺňa kritériá znevýhodnenia, ale v zásade je pripravený podávať pracovné výkony takmer ihneď po nástupe do zamestnania alebo človeka, ktorého zapojenie by trvalo neporovnateľne dlhšie a bolo by zásadne náročnejšie. Na základe informácií získaných v teréne je možné konštatovať, že sociálne podniky pracovnej integrácie obvyčajne volia prvú alternatívu, čo je z hľadiska ekonomickej výkonnosti sociálneho podniku aj pochopiteľné.

Uvedená voľba je síce racionálna, vedie však k limitovanej kapacite integračných podnikov zapájať jednotlivcov, ktorí sú od trhu práce najviac vzdialení. Členovia viacerých cieľových skupín (napr. ľudia žijúci dlhodobo bez domova, ľudia so zdravotným postihnutím, ktorí dlhodobo žili v inštitúciách, ľudia zo segregovaných rómskych osídlení atď.) nie sú schopní nastúpiť do zamestnania kvôli často absentujúcim sociálnym zručnostiam a neschopnosti podávať pracovné výkony, ktoré by boli aspoň čiastočne kompatibilné s ekonomickou činnosťou sociálneho podniku. V prípade, ak maximálna miera

⁵⁰ Toto sa týka najmä žien, ktoré kvôli starostlivosti o malé deti alebo dlhodobo chorého člena domácnosti nemôžu nastúpiť do zamestnania

dotácie ceny práce znevýhodneného zamestnanca predstavuje 50%⁵¹ celkových nákladov ceny práce, sociálny podnik musí zabezpečiť, aby zvyšných 50% pochádzalo z ekonomickej činnosti, ergo aby ich zamestnanec „vyrobil“. Toto v prípade najviac znevýhodnených osôb nie je možné reálne očakávať.

Je možné tvrdiť, že len minimum sociálnych podnikov pracovnej integrácie na Slovensku poskytuje príležitosť ľuďom najmenej pripraveným na trh práce. Sociálne podniky len zriedka vytvárajú (prípadne prispôsobujú) pracovné miesta pre konkrétneho človeka, obyčajne sa záujemca prispôsobuje pracovnému miestu a sociálny podnik sa obyčajne snaží nájsť čo najvhodnejších a najpripravenejších zamestnancov na konkrétne pracovné miesta, pričom miera schopnosti prispôsobiť existujúce pracovné miesta potrebám a možnostiam konkrétnych zamestnancov je pomerne nízka.

Toto môže súvisieť s absentujúcou sociálnou podporou možných znevýhodnených zamestnancov integračných sociálnych podnikov, takmer neexistujúcimi príležitosťami ďalšieho vzdelávania a zvyšovania si zručností/kvalifikácie pre ľudí vzdialených od trhu práce, ako i slabou mierou prepojenia medzi organizáciami zameranými na pomoc ľuďom vzdialeným od trhu práce. Formálne či neformálne partnerstvá organizácií zameriavajúcich sa na pracovnú integráciu konkrétneho človeka vo forme case-managementu⁵² sú len veľmi zriedkavé.

Na druhej strane, pracovná integrácia aj ľudí najviac vzdialených od trhu práce je dôležitá a pre zlepšenie ich životnej situácie kľúčová. Uvedené skupiny ľudí je hypoteticky možné zapájať prostredníctvom tzv. pracovnej terapie vykonávanej v zmysle §23 Zákona 448/2005 Z.z. o sociálnych službách. Táto je však akreditovanou sociálnou službou, ktorú môže vykonávať len oprávnený subjekt. Stať sa oprávneným subjektom nie je pre väčšinu sociálnych podnikov reálne. Rovnako z pohľadu jednotlivých skupín znevýhodnených osôb nie je uvedené riešenie vhodné, nakoľko a) viacero z potrebných cieľových skupín nie je oprávnenou cieľovou skupinou uvedenej sociálnej služby, b) zapojenie sa klientovi neprináša žiadne priame benefity v zmysle riešenie svojej zložitej sociálnej situácie a generovania príjmu.

Za účelom riešenia uvedenej situácie je možné sa inšpirovať dobrou praxou v zahraničí a zriadiť inštitút tzv. obdobia pracovnej terapie. Tento je určený pre znevýhodnené osoby, ktorým ich stav nedovoľuje podávať aspoň minimálny štandard pracovných výkonov, potrebný pre naplnenie podstaty pracovno-právneho vzťahu, napriek tomu by sa mohli stať perspektívnymi zamestnancami integračného sociálneho podniku. Ide o akési obdobie „stáže“, ktorej trvanie je časovo obmedzené a počas ktorej znevýhodnená osoba nie je so sociálnym podnikom pracovnej integrácie v pracovno-právnom vzťahu.

⁵¹ Prípadne 75% alebo 40%

⁵² Teda spolupráca organizácií, z ktorých každá sa zameriava na poskytovanie iného elementu pomoci, ako napr. sociálne poradenstvo, pracovnú rehabilitáciu, pomoc pri udržaní bývania, riešenie zdravotného stavu atď.

Integračný sociálny podnik dostáva základnú finančnú podporu potrebnú na výkon pracovnej terapie, účastník programu, teda budúci zamestnanec, dostáva symbolický finančný príspevok, stáva sa poistencom štátu (ak už nie je) a je za neho uhrádzané povinné zdravotné poistenie a príspevky do vybraných fondov sociálnej poisťovne. Rozsah výkonu pracovnej terapie je podmienený individuálnymi potrebami a možnosťami konkrétnej osoby, nepresahuje však 20 hodín týždenne. V ideálnom prípade sa zapojená osoba v období do 24 mesiacov od začatia pracovnej terapie stane znevýhodneným zamestnancom integračného sociálneho podniku.

Za účelom prevencie možného zneužívania uvedeného inštitútu je možné zriadiť pozíciu nezávislého posudzovateľa, ktorého úlohou by bolo integračné sociálne podniky realizujúce inštitút pracovnej terapie navštevovať a dohliadať na správnosť výkonu pracovnej terapie (najmä v zmysle posúdenia kapacít zapojených klientov). Úlohu zamestnávateľa možných posudzovateľov by mohli plniť strešné organizácie, aktívne v oblasti sociálnej ekonomiky, ktoré by na výkon tejto úlohy získavali príspevok zo strany Ministerstva práce, soc. vecí a rodiny SR.

Zavedením uvedeného inštitútu obdobia pracovnej terapie by pre sociálne podniky pracovnej integrácie vznikli možnosti pre zapájanie najviac znevýhodnených skupín a ich možný posun na otvorený trh práce.

4.3. Opatrenia aktívnej politiky trhu práce verzus sociálne podniky pracovnej integrácie

Je možné tvrdiť, že situáciu integračných podnikov na Slovensku komplikuje prítomnosť pomerne širokého a ľahko dostupného spektra príspevkov určených pre zamestnávanie ľudí znevýhodnených na trhu práce realizovaných v zmysle aktívnej politiky trhu práce.

Zamestnávanie ľudí znevýhodnených na trhu práce nie je exkluzívnou úlohou integračných podnikov, čo v konečnom dôsledku potvrdzuje aj už spomenuté spektrum jednotlivých príspevkov určených na zamestnávanie týchto ľudí. S určitou mierou nadsadenia je možné povedať, že o ľudí znevýhodnených na trhu práce medzi sebou súťažia bežní zamestnávateľia, integračné podniky, ako i samosprávy, ktoré môžu určitý typ príspevku na zamestnávanie znevýhodnených tiež získať.

Napriek tomu, že cieľ viacerých príspevkov je rovnaký, teda zamestnanie znevýhodnených a/alebo zraniteľných osôb, podmienky jednotlivých príspevkov sa môžu od seba výrazne odlišovať, tak v intenzite⁵³, ako i trvaní podpory.

⁵³ Pod intenzitou je myslená maximálna výška príspevku

Možnosť získať finančný príspevok na vytvorenie nového pracovného miesta predstavuje silnú motiváciu a zamestnávateľa prirodzene hľadajú nástroje, ktoré poskytujú najvyššiu možnú intenzitu pomoci.

Intenzita pomoci v prípade dotácie na celkovú cenu práce znevýhodneného zamestnanca v integračnom sociálnom podniku predstavuje 75,50 alebo 40%⁵⁴ z vynaložených nákladov na celkovú cenu práce znevýhodneného zamestnanca⁵⁵. V prípade ľudí znevýhodnených z titulu ich zdravotného znevýhodnenia je intenzita pomoci určená na 75% celkovej ceny práce znevýhodneného zamestnanca, čo príspevok robí pomerne zaujímavým. V prípade iných znevýhodnených alebo zraniteľných skupín, pri ktorých intenzita dosahuje maximálne 50% z celkovej ceny práce zamestnanca je však situácia iná, nakoľko nie je výnimočné, že príspevky realizované v zmysle iných opatrení aktívnej politiky trhu práce sú vyššie, ergo pre zamestnávateľa atraktívnejšie.

Je prirodzené, že v takomto prípade začne zamestnávateľ zvažovať a hľadať čo najvýhodnejšiu alternatívu, čím sa postavenie integračných podnikov v súvislosti s vytváraním pracovných miest pre ľudí znevýhodnených na trhu práce prirodzene oslabuje.

Argumenty o trvaní podpory, ktorá je v prípade príspevku určeného exkluzívne pre znevýhodnených zamestnancov integračného podniku (§ 53g Zákona 5/2004) obyčajne dlhšia, alebo o pravidlách štátnej pomoci, ktoré sa v prípade zamestnávania znevýhodnených osôb v integračných podnikoch prostredníctvom príspevku 53g od ostatných príspevkov odlišujú, sú v rozhodovaní ohľadom výberu jednotlivých príspevkov zohľadňované len čiastočne, ak vôbec.

Je preto možné tvrdiť, že pokiaľ existuje široké spektrum ľahko dostupných príspevkov, sociálny podnikateľ, ktorý sa snaží realizovať pracovnú integráciu, nie je jednoznačne motivovaný, aby išiel cestou registrovaného sociálneho podniku a zaviazal sa k plneniu ďalších záväzkov, ktoré mu z registrácie vyplývajú.

V teréne tiež nie je výnimočné naraziť na situáciu, kedy registrovaný sociálny podnik integračného typu čerpá príspevky na cenu práce znevýhodnených zamestnancov vyplácané v zmysle viacerých rôznych opatrení aktívnej politiky trhu práce. V prípade, ak aktuálne existuje príspevok, v rámci ktorého integračný podnik môže získať štedrejší príspevok ako ten vyplácaný v zmysle § 53g Zákona 5/2004, sociálny podnik prirodzene siaha po tomto príspevku. Z pohľadu aplikačnej praxe a fungovania sociálnych podnikov táto situácia prináša zvýšené administratívne nároky spojené so sledovaním

⁵⁴ Okrem uvedených kategórií znevýhodnených zamestnancov existuje i kategória tzv. zraniteľných zamestnancov, v prípade ktorých je možné získať príspevok vo výške 25% celkovej ceny práce

⁵⁵ Pričom maximálna nominálna výška podpory je zákonom určená

aktuálnej ponuky jednotlivých príspevkov a čerpaním zdrojov v rámci viacerých typov príspevkov. V zásade však nepredstavuje žiadne ďalšie závažné problémy.

Z pohľadu posilňovania sociálnych podnikov a ich významu pre riešenie spoločenských výziev, akými sú zvyšovanie zamestnanosti a zamestnateľnosti ľudí vzdialených od trhu práce, je možné konštatovať, že pôvodný zámer tvorcov Zákona 112/2018 vytvoriť príspevok určený pre podporu zamestnávania znevýhodnených a/alebo zraniteľných zamestnancov v sociálnych podnikoch tak, aby bol v porovnaní s príspevkami vyplácanými v zmysle iných opatrení aktívnej politiky trhu práce atraktívnejší, sa doposiaľ nepodarilo vytvoriť. Problém však nie je v nevýhodnosti príspevku určenom pre integračné podniky ale najmä v nie vždy systémovom vytváraní nových a často veľmi atraktívnych príspevkov .

4.4. Úloha samosprávy pri rozvoji sociálneho podnikania

Účasť samosprávy v téme sociálneho podnikania je na Slovensku pomerne významná. V porovnaní s inými krajinami je však vo veľkej miere zúžená najmä na samotnú realizáciu a prevádzkovanie sociálnych podnikov, ktorých zriaďovateľom alebo väčšinovým vlastníkom je miestna alebo regionálna samospráva.

Samospráva sa však od sociálneho podnikania nedišancuje ani v mnohých ďalších krajinách Európy. Na rozdiel od Slovenska sa však sústreďuje najmä na systémovú podporu a vytváranie podmienok umožňujúcich lepšie fungovanie sociálnych podnikov.

Okrem, už aj u nás známeho, ale stále málo uplatňovaného, sociálneho aspektu vo verejnom obstarávaní, to je najmä zapracovanie agendy sociálneho podnikania do bežnej agendy samosprávy. Nie je výnimkou, ak samosprávy majú vlastné oddelenia pre podporu sociálneho podnikania (ide o prax bežnú najmä v Holandsku alebo UK). Tieto sa zameriavajú na široké možné spektrum činností od vzdelávania zamestnancov samosprávy o téme sociálneho podnikania, propagácii sociálnych podnikov fungujúcich na území samosprávy, vytvárania „máp“ sociálnych podnikov, ktoré sú distribuované napr. aj cez turistické informačné centrá, vytvárania značiek označujúcich produkty sociálnych podnikov atď. Tiež nie je výnimočné, ak samospráva vytvorí stratégiu podpory sociálneho podnikania spolu s akčným plánom, ktorý je pre zamestnancov a volených zástupcov samosprávy záväzný.

Viacere samosprávy experimentujú v oblasti tzv. sociálnych financií a vytvárajú tzv. „social impact bonds“, čo je možné voľne preložiť ako dlhopisy so sociálnym vplyvom, prostredníctvom ktorých spájajú investora ochotného investovať do riešenia spoločenských výziev a poskytovateľov služieb, ktorými sú často sociálne podniky.

Verejno-sociálne partnerstvá pri poskytovaní najrôznejších verejných služieb, za ktorých výkon je zodpovedná samospráva, sú v krajinách západnej Európy bežné a pre sociálne podniky predstavujú stabilný a dôležitý zdroj príjmov.

Rovnako nie je výnimočné naraziť na inkubátory alebo akcelerátory sociálnych podnikov, ktoré realizuje samospráva na miestnej úrovni s cieľom posilniť fungovanie sociálnych podnikov na vlastnom území. A samozrejme, viaceré samosprávy vytvárajú aj grantové a iné podporné schémy zamerané na priamu finančnú podporu sociálnych podnikov.

Spektrum podpory sociálneho podnikania zo strany samosprávy teda môže byť naozaj široké a nie vždy musí byť finančne náročné. Je samozrejmé, že malá obec nedokáže emitovať dlhopisy so sociálnym vplyvom, nič jej však nebráni, aby začínajúcim sociálnym podnikom napr. poskytovala vlastné priestory za zvýhodnenú cenu alebo propagovala výrobky sociálneho podniku medzi občanmi.

Nebolo by správne tvrdiť, že takýto typ podpory na Slovensku neexistuje, určite je možné nájsť množstvo podporných samospráv, podpora je však vo väčšine prípadov realizovaná len na ad-hoc úrovni a postavená na dobrých medziľudských vzťahoch. V roku 2019 nebola identifikovaná žiadna samospráva, či miestna alebo regionálna, ktorá by mala vypracovanú aspoň rámcovú stratégiu podpory sociálneho podnikania.

Azda najďalej sa dostal Banskobystrický samosprávny kraj, ktorý tému sociálneho podnikania zahrnul medzi hlavné programové priority svojej regionálnej rozvojovej agentúry Dobrý kraj. Zverejnený dokument však nemá formu stratégie, prípadne akčného plánu, ktorých plnenie by bolo možné odpočítavať.

Na území Banskobystrického samosprávneho kraja bol v roku 2019 vďaka finančnej podpore programu „Interreg Europe“ neziskovou organizáciou EPIC a Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR realizovaný projekt zameraný na podporu sociálneho podnikania s názvom SocNet. Cieľovou oblasťou projektu bolo územie Gemera, jedným z očakávaných výstupov projektu bolo i vytvorenie akčného plánu zameraného na podporu sociálneho podnikania v regióne. Akčný plán bol prijatý v roku 2019 s plnením do roku 2020. Napriek tomu, že prijatie akčného plánu bolo iniciované najmä záväzkom voči projektu, prijatie akčného plánu možno považovať za prvú lastovičku v téme miestneho plánovania rozvoja sociálneho podnikania. Slabou stránkou uvedeného akčného plánu je fakt, že k plneniu jednotlivých úloh nie je zaviazaná žiadna samospráva a samospráva zostáva skôr na úrovni pasívneho príjemcu.

Sociálne podnikanie je vo väčšine prípadov iniciované lokálne. Mnohé sociálne podniky nikdy neprekročia hranice vlastnej obce alebo okresu. Na druhej strane aj sociálne podniky, ktoré dokázali

vstúpiť na zahraničný trh obyčajne začali ako miestne iniciatívy. Je preto dôležité, aby sociálne podniky boli podporované aj lokálne. Štruktúru pre lokálnu podporu by mala poskytovať práve samospráva. Je preto potrebné, aby samospráva na Slovensku, či miestna alebo regionálna, začala túto úlohu vnímať a svoje aktivity v téme sociálneho podnikania rozšírila od samotného prevádzkovania sociálnych podnikov aj o úlohu tvorca podporných podmienok, miestneho ekosystému a hlavného advokáta sociálnych podnikov fungujúcich na svojom území.

4.5. Sociálne podnikanie ako nová norma v podnikaní

Koncept sociálneho podnikania prináša do podnikateľského prostredia novú paradigmu, ktorá vyznáva hodnoty solidarity, svojpomoci a vzájomnosti. Tieto sú v konflikte s väčšinovým vnímaním podnikania, významne ovplyvneným dlhodobou prítomnosťou neoliberalnými postojmi a nízkou mierou vzájomnej dôvery, ktorý verí, že podnikanie je najmä nástroj na vytváranie zisku a vlastného obohatenia.

Sociálne podnikanie dosahovanie zisku nevyklučuje, možný zisk však používa v prospech dosahovania svojich cieľov, ktoré sú spojené s riešením konkrétnych sociálnych alebo spoločenských výziev. V prostredí krajín tzv. postsocialistického bloku ide o pomerne nový prístup, ktorý sa zo strany širokej verejnosti stále stretáva s pomerne veľkou mierou nepochopenia a podozrievavosti.

Okrem toho, že sociálne podnikanie je zo strany širokej verejnosti často nepochopené, ešte častejšie je nepoznané. Len 5% dospeljej populácie na Slovensku vie uviesť príklad nejakého sociálneho podniku.

Sociálne podnikanie nepatrí do bežného kurikula na ktoromkoľvek stupni formálneho vzdelania, príklady dobrej praxe sú v mainstreamových médiách prezentované len zriedka. Viditeľnosť informačných portálov o sociálnom podnikaní je minimálna, existujúce web stránky nie sú optimalizované pre vyhľadávače, záujemca musí po informáciách o sociálnom podnikaní na Slovensku doslova pátrať.

V histórii Slovenskej republiky doposiaľ nebola realizovaná celoslovenská informačná kampaň o sociálnom podnikaní a verejnosť necíti potrebu nakupovať od sociálnych podnikov. Sociálne podniky sú v spoločnosti takmer neviditeľné.

Pre úspešné fungovanie sociálneho podnikania je však podpora širokej skupiny zákazníkov absolútne kľúčová. Vzhľadom na konkurenčné nevýhody sociálnych podnikov v porovnaní s bežnými podnikmi, sú služby a tovary poskytované sociálnymi podnikmi nezriedka drahšie alebo spolupráca so sociálnymi podnikmi vyžaduje špecifický prístup (napr. odber v menších množstvách, dlhšie dodacie lehoty a podobne), preto sociálne podniky potrebujú nie len zákazníka, ale potrebujú informovaného

a uvedomelého zákazníka, ktorý vie, že svojim nákupom podporuje riešenie konkrétneho problému. Preto je ochotný zaplatiť vyššiu sumu alebo akceptovať špecifické podmienky.

Je preto viac ako potrebné, aby sa pri podpore sociálneho podnikania v budúcnosti nezabúdalo ani na zákazníkov, ktorí predstavujú špeciálne dôležitú zainteresovanú skupinu. V prípade, ak sa sociálne politiky a aktivity podporných organizácií nezamerajú aj na kultiváciu spotrebiteľských návykov širokej verejnosti a „výchovu a vzdelávanie“ zákazníkov, sociálne podniky budú neúmerne závislé na podpore z verejných zdrojov a nikdy sa im nepodarí stať plnohodnotným a rešpektovaným segmentom podnikania.

Rovnako dôležité je však zamerať sa aj na vzdelávanie aktívnych a budúcich podnikateľov. Mnohí z podnikateľov sociálne podnikanie realizujú úplne prirodzene, bez toho aby o tom vedeli. Iní potrebujú pomoc a orientáciu. Táto je však takmer nedostupná, čo sa následne prejavuje v neschopnosti mnohých záujemcov o sociálne podnikanie pripraviť čo i len základnú kalkuláciu a parametre svojho podnikateľského plánu. Nedostatok dostupnej podpory sa tiež prejavuje aj prostredníctvom nesprávneho chápania konceptu sociálneho podnikania a jeho častej zámene so spoločensky zodpovedným podnikaním, kedy charitatívne orientované aktivity firmy sú prezentované ako sociálne podnikanie.

Epilóg

Rok 2019 bol rokom, počas ktorého Slovensko začalo získavať reálne skúsenosti s podporou sociálneho podnikania prostredníctvom samostatnej legislatívnej úpravy v podobe Zákona 112/2018. Bol rokom, kedy boli odhalené nedostatky uvedeného zákona, ale i rokom, kedy tieto boli v najlepšej možnej vôli prostredníctvom novely Zákona 112/2018 odstránené.

Bol rokom, kedy bolo zaregistrovaných prvých 50 sociálnych podnikov, ale i rokom, počas ktorého sa nepodarilo vytvoriť mechanizmus na spustenie tzv. investičnej pomoci a viacerých ďalších podporných nástrojov.

Registrované sociálne podniky sa však v roku 2019 začali organizovať a vznikla prvá strešná organizácia, reprezentujúca záujmy registrovaných sociálnych podnikov.

Rok 2019 bol i rokom, kedy sa v plnej miere začal realizovať projekt Inštitút sociálnej ekonomiky, podporený zo zdrojov Operačného programu Ľudské zdroje a realizovaný Implementačnou agentúrou MPSVaR, prostredníctvom ktorého vznikla platforma pre šírenie informácií o obsahu Zákona 112/2018 medzi záujemcami o sociálne podnikanie, ako i sociálnymi podnikateľmi.

Rok 2019 bol ale najmä rokom, kedy sociálne podnikanie získalo stabilnejšie postavenie tak v legislatívnom rámci Slovenskej republiky, ako i v podnikateľskom a mimovládnom sektore, čím boli vytvorené podmienky pre ďalší rozvoj sociálneho podnikania na Slovensku.

Zdroje:

- ASSE, 2019 – štatút
- Brozmanová-Gregorová, A. a Murray-Svidroňová, M. (2020): Analýza o stave sociálneho podnikania na Slovensku; materiál vytvorený pre potreby projektu BRESE, Slovak Business Agency, Bratislava
- Defourny, J. a Nyssens, M. (2012): The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective, EMES Working Papers Series no. 12/03, EMES
- DUSR (2018): 25 rokov družstevnej únie, Družstevná únia Slovenskej Republiky, Bratislava
- Európska komisia (2020): Social enterprises and their ecosystems in Europe, Publications Office of the European Union, Luxembourg
- Hostick-Boakye, S. a Hothi, M. (2011): Grow Your Own: How local authorities can support social enterprise; Young Foundation, Londýn
- IFP (2017): Skrytý poklad v samospráve: Alternatívne možnosti sústredenia výkonu správy v samosprávach, Ekonomická analýza 41, MF SR, Bratislava
- Kodajová, D. a kolektív (2019): Živena, Slovart, Bratislava
- Mészáros, P. (2012): Social Economy: Innovative model of economic and social development in Slovakia, UNDP
- MF SR (2019): Národný program reforiem 2019, MF SR, Bratislava
- Orosz, L. a kolektív (2015): Volebné právo; Právnická fakulta UPJŠ, Košice
- OECD (2018a), "Civic engagement and governance", in OECD Regions and Cities at a Glance 2018, OECD Publishing, Paris
- OECD (2018), OECD Regions and Cities at a Glance 2018, OECD Publishing, Paris
- Pilková, A. a Mikuš, J. (2019): Sociálne podnikanie na Slovensku v medzinárodnom kontexte a meranie sociálneho dopadu (aplikácia analýzy SROI), in Ročenka sociálneho podnikania, ed: Zuzana Polačková, PU SAV, Bratislava
- Polačkova, Z. (2020): Analýza dopadov opatrení realizovaných v zmysle §54 Zákona 5/2004 o službách zamestnanosti na zvyšovanie zamestnanosti ľudí z prostredia MRK, Človek v ohrození, Bratislava
- Ruttkay, F. (1963): Samuel Jurkovič, priekopník slovenského družstevníctva, Osveta, Bratislava
- SBA (2019): Sociálne podnikanie na Slovensku v kontexte súčasného potenciálu rozvoja SE, SBA, Bratislava
- Škobla, D., Kováčová, L. a Ondoš, S. (2018): Sociálne podniky pracovnej integrácie na Slovensku: Súčasná skúsenosti a budúce perspektívy, SGI, Bratislava
- ÚPSVaR (2020): Vyhodnotenie uplatňovania aktívnych opatrení na trhu práce za rok 2019, Sekcia služieb zamestnanosti a Sekcia ekonomiky ÚPSVaR, ÚPSVaR, Bratislava

Prílohy:

Zoznam konkrétnych vyjadrení, prostredníctvom ktorých je hodnotenie ekosystému sociálneho podnikania realizované

(Necertifikovaný preklad metodiky OECD)

1. Kultúrny kontext podporujúci sociálne podnikanie

Modul sa zameriava na posúdenie miestnych tradícií a kultúrneho dedičstva, vrátane činnosti a fungovania občianskeho sektora. Prostredníctvom jednotlivých otázok je možné sa zamyslieť, či sú sociálne podniky viditeľné, či sú realizované aktivity zamerané na ich zviditeľnenie a ako sú podporované občianske aktivity. Otázky sa týkajú aj vzdelávania poskytovaného inštitúciami formálneho a/alebo neformálneho vzdelávania v oblasti sociálneho podnikania a realizovaného výskumu v téme. Rovnako dôležitá je aj otázka zberu štatistických dát v oblasti sociálneho podnikania.

- 1.1. Organizácie občianskej spoločnosti a sociálnej ekonomiky podporujú a realizujú aktivity súvisiace so sociálnym podnikaním.
- 1.2. Aktivity zamerané na zvyšovanie povedomia o sociálnom podnikaní sú realizované.
- 1.3. Vzdelávací systém a obsah vzdelávacích programov prispieva k pozitívnemu vnímaniu sociálneho podnikania.
- 1.4. Univerzity a iné výskumné inštitúcie sú aktívne v oblasti výskumu sociálneho podnikania.
- 1.5. Štatistické dáta o sociálnom podnikaní sú zbierané.

2. Inštitucionálny rámec

Modul sa zameriava na posúdenie inštitucionálnej podpory v téme sociálneho podnikania vrátane toho, či existuje orgán zodpovedný za rozvoj sociálneho podnikania. Otázky sa tiež týkajú posúdenia miery koordinácie medzi orgánmi verejnej správy, stupňov riadenia vo verejnej správe a existencie stratégie zameranej na podporu sociálneho podnikania, vypracovanej a prijatej za účasti všetkých relevantných zainteresovaných skupín.

- 2.1. Orgány verejnej správy podporujú tému sociálneho podnikania a sú v téme zaangažované.

2.2. Sú prijaté účinné koordinačné mechanizmy, prostredníctvom ktorých je podporovaná synergia jednotlivých orgánov verejnej správy, tak na medzirezortnej, ako i vnútrorezortnej úrovni.

2.3. Verejné politiky zamerané na podporu sociálneho podnikania sú prijímané za účasti všetkých dotknutých strán a spĺňajú princíp inkluzívnosti.

2.4. Existuje formálne prijatá stratégia rozvoja sociálnych podnikov.

2.5. Realizácia stratégie podpory sociálnych podnikov je dobre naplánovaná.

3. Právny a regulačný rámec

Bez formálneho uznania môže byť náročné odlíšiť sociálne podniky od iných podnikov. Modul sa zameriava na posúdenie existencie právneho rámca definujúceho sociálne podniky a posúdenie zložitosti registračných procesov súvisiacich so vznikom sociálneho podniku.

3.1. Sociálne podniky sú právne uznané a rozoznané.

3.2. Právne predpisy upravujúce fungovanie sociálnych podnikov sú podporné a boli prijaté za účasti príslušných zainteresovaných strán.

3.3. Administratívne postupy špecificky určené pre sociálne podniky sú prístupné a zrozumiteľné.

4. Prístup k finančným zdrojom

Prístup k finančným zdrojom je centrálnou otázkou rozvoja sociálnych podnikov. Modul sa zameriava na posúdenie prehľadnosti finančného sektora, posúdenie dostupnosti jednotlivých finančných nástrojov pre sociálne podniky a kapacitu sprostredkovateľov poskytovať služby špeciálne určené pre sociálne podniky. Otázky sa tiež týkajú posúdenia povedomia bežných finančných sprostredkovateľov v téme sociálneho podnikania a využívania verejných zdrojov v prospech uľahčenia prístupu sociálnych podnikov k financiám.

4.1. Trh s financiami je zmapovaný.

4.2. Sociálne podniky majú prístup k takým typom financovania, ktoré reflektujú fázu ich rozvoja.

4.3. Sociálne podniky sú vo svojom finančnom rozvoji podporované spektrom špecializovaných poskytovateľov.

4.4. Dostatočné množstvo súkromných donorov sa aktívne zameriava na sociálne podniky.

4.5. Tvorcovia politik aktívne oslovujú bežných donorov s cieľom zvyšovať povedomie o sociálnom podnikaní.

4.6. Verejné zdroje sa využívajú na financovanie sociálnych podnikov priamo, ako aj prostredníctvom sprostredkovateľov.

5. Prístup na trh

Sociálne podniky potrebujú plnohodnotný prístup k obchodným príležitostiam tak v súkromnom, ako i verejnom sektore. Modul sa pýta, v akom rozsahu sa verejné obstarávanie využíva v prospech podpory sociálnych podnikov a či sociálne podniky využívajú nové technológie v prospech rozširovania svojich obchodných príležitostí a prístupu na trh. Tiež je potrebné posúdiť, do akej miery sú sociálne podniky vnímané ako partneri iných firiem.

- 5.1. Sociálne podniky využívajú príležitosti ponúkané novými technológiami v prospech získania nových obchodných príležitostí.
- 5.2. Sociálne podniky majú prístup k obchodným príležitostiam vo verejnom sektore.
- 5.3. Verejná správa podporuje uplatňovanie sociálnych aspektov vo verejnom obstarávaní.
- 5.4. Sociálne podniky majú v súvislosti so snahou reagovať na vyhlásené verejné obstarávania prístup k potrebnej podpore.
- 5.5. Sociálne podniky reagujú na príležitosti, ktoré ponúka súkromný sektor.
- 5.6. Existujú opatrenia zamerané na podporu sociálnych podnikov v ich snahe získavať obchodné príležitosti v súkromnom sektore.

6. Podpora zručností a rozvoja podnikania

Hlavnou motiváciou sociálnych podnikateľov sociálny podnik prevádzkovať je dosahovanie pozitívnych sociálnych vplyvov, preto nie vždy majú zručnosti potrebné na vytvorenie udržateľného podnikateľského plánu. Modul sa zameriava na otázky ohľadom dostupnosti tréningových a mentorských programov určených pre sociálne podniky v rôznych fázach rozvoja a dostupnosti a funkčnosti podporných sietí, prostredníctvom ktorých môžu sociálne podniky zdieľať svoje skúsenosti a vzájomne sa podporovať.

- 6.1. Špecializované tréningové programy určené pre sociálne podniky sú k dispozícii.
- 6.2. Sociálne podniky majú prístup k mentorským programom a koučingu.
- 6.3. Štruktúry vytvorené za účelom podpory podnikania sú prístupné aj pre sociálne podniky.
- 6.4. Strešné organizácie a siete podporujú rozvoj sociálnych podnikov.

7. Riadenie, meranie a vykazovanie vplyvu

Riadenie a meranie vplyvu má pre sociálne podniky zásadný vplyv, v oboch prípadoch však môže ísť o časovo a finančne nákladný proces. Modul sa zameriava na posúdenie rozsahu, v ktorom sa sociálne podniky a ich strešné organizácie zapájajú do tvorby metrík a spôsobov vykazovania. Otázky sa týkajú aj dostupnosti tréningov zameraných na realizáciu už existujúcich nástrojov merania a využitia získaných informácií vo verejnej diskusii alebo tvorbe verejných politík.

- 7.1. Sociálne podniky majú prístup k metódam a nástrojom merania/vykazovania vplyvov.
- 7.2. Metriky na meranie vplyvov a techniky vykazovania sú vytvárané v spolupráci s komunitou sociálnych podnikateľov.
- 7.3. Aktivity zamerané na zvyšovanie informovanosti o meraní/vykazovaní vplyvov existujú.
- 7.4. Meranie vplyvov a/alebo informácie zdieľané prostredníctvom vykazovania sú využité v prospech verejnej diskusie a tvorby verejných politík.

Kontext a výzvy sociálneho podnikania na Slovensku

Texty: Mgr. Zuzana Polačková, M.A., PhD. (Centrum spoločenských a psychologických vied/Prognostický ústav SAV)

Copyright © Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (IA MPSVR SR), 2020